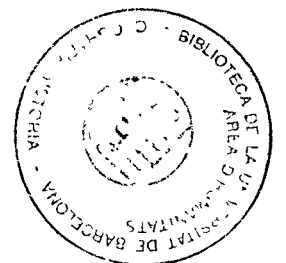

**PAGESOS, MARINERS I
COMERCIANTS A LA
CATALUNYA LITORAL.
EL MARESME A
L'ÈPOCA MODERNA**

Tesi doctoral que presenta Mª Alexandra Capdevila Muntadas per optar el títol de Doctora en Història per la Universitat de Barcelona. Dirigida pel Dr. Jaume Dantí Riu. Realitzada a partir dels cursos de Doctorat "Catalunya i Europa a l'Edat Moderna 1998-1999 i 1999-2000". Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona.

Barcelona, setembre de 2003.

DEDICATÒRIA

A la memòria del meu pare (A.C.S.), que a través del seu exemple va saber transmetre als seus fills l'amor al treball, el sentit de la responsabilitat i l'esperit crític.

SUMARI

INTRODUCCIÓ.....	4
ABREVIATURES.....	14

CAPÍTOL 1 FONTS I METODOLOGIA

1.La documentació eclesiàstica.....	15
2.La documentació municipal.....	20
3.La documentació senyorial.....	22
4.La documentació notarial.....	23
5.La documentació d'origen divers.....	26
6. La metodologia emprada.....	28

CAPÍTOL 2 MARC GEOGRÀFIC

1.La delimitació i configuració del relleu de la comarca.....	34
2.La climatologia.....	43
3. La delimitació històrica de la comarca.....	46

CAPÍTOL 3 LES VARIABLES DEMOGRÀFIQUES

1.La població censada.....	54
2.La natalitat.....	63
3.La il.legitimitat.....	71
4.La mortalitat.....	78
5.Les crisis de mortalitat.....	84
6.La nupcialitat.....	99
7.La tipologia de les noces.....	104
8.Els moviments migratoris.....	110

CAPÍTOL 4 L'ESTRUCTURA FAMILIAR

1.La tipologia familiar.....	136
2.Les dimensions i la composició del nucli familiar.....	144
3.La direcció de la llar.....	151

4.El servei domèstic.....	154
5.L'evolució del cicle familiar.....	160

CAPÍTOL 5 L'ESTRUCTURA SOCIOPROFESSIONAL

1.L'estructura socioprofessional dels segles XVI i XVII.....	167
2.L'estructura socioprofessional del segle XVIII.....	174

CAPÍTOL 6 LA DISTRIBUCIÓ DELS CONREUS I L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT

1.Els senyors del domini directe.....	183
2.La caracterització del règim senyorial.....	188
3.La distribució dels conreus	193
4.L'estructura de la propietat.....	209
5.L'estructura social i propietat de la terra.....	215
6.L'evolució d'alguns masos.....	224

CAPÍTOL 7 L'ACTIVITAT COMERCIAL I MARINERA

1.El Tauler del general d'Arenys de Mar i Canet i el dret "d'entrades i eixides".....	230
2.El moviment comercial a través del Tauler del General.....	234
3.La procedència de les importacions i exportacions.....	260

CAPÍTOL 8 CONSUM I CULTURA MATERIAL

1.L'estructura de l'habitatge.....	268
2.La tinença de bestiar.....	282
3.Les eines de producció.....	285
4.La presència d'aliments.....	297
5.Els béns mobles.....	300
6.La inversió.....	315
7.L'evolució d'algunes famílies.....	319

CAPÍTOL 9 ELS MECANISMES D'ENDEUTAMENT

1. Definició de conceptes i sistemes d'endeutament més arrelats.....	326
2. La distribució cronològica de l' endeutament.....	334
3. La sociologia de l' endeutament	341
4. Les causes de l'endeutament.....	362
5. La pèrdua de la propietat.....	383
6. El llarg camí cap a l'endeutament.....	390

CAPÍTOL 10 LES FINANCES MUNICIPALS

1. L'organització municipal a Arenys de Mar.....	398
2. L'evolució de les entrades i eixides (1627-1800).....	401
3. L'evolució dels arrendaments municipals.....	409
4. Les despeses extraordinàries.....	415
5. L'endeutament municipal.....	424
6. La incidència dels factors exteriors. Els allotjaments militars.....	436
CONCLUSIONS.....	441
FONTS.....	454
BIBLIOGRAFIA	459
APÈNDIX ESTADÍSTIC.....	476

INTRODUCCIÓ

Tradicionalment, el segle XVII ha estat definit com un període d'obscuritat i decadència. De fet, un repàs a algunes de les obres publicades referents a aquest marc històric testimonia aquesta percepció. Així, Joaquim Nadal¹ va intitular el seu llibre sobre els segles XVI i XVII editat a l'any 1979 com *Dos segles d'obscuritat* i Núria Sales² va denominar aquest mateix període com *Els segles de la decadència* deu anys més tard. Probablement, la seva ubicació cronològica, al bell mig de dues etapes d'expansió, la medieval i la set-centista, hagi propiciat l'arrelament d'aquesta imatge. El sis-cents ha estat considerat, doncs, com una fase de declivi econòmic, polític i cultural per la historiografia.

Tanmateix en el decurs dels anys, aquesta visió ha estat progressivament alterada. Així, Joan Reglà³ va reconèixer a través de les seves obres *Felip II i Catalunya* i *Els virreis de Catalunya*, que durant el sis-cents s'hauria produït una recuperació respecte al cinc-cents paral·lelament a la revifalla europea. Amb tot, els seus postulats es caracteritzaven per la moderació, en contrast amb els de Carrera Pujal.⁴ Aquest últim historiador va afirmar per mitjà de la seva obra *Historia política y económica de Cataluña*, que l'economia del Principat de mitjan segle XVI es caracteritzaria per la seva bona conjuntura, tot i que ell mateix admetia l'existència d'una veritable decadència a partir de l'esclat de la guerra entre la Monarquia Hispànica i el regne de França.

Malgrat que Pierre Vilar va focalitzar la seva investigació en el segle divuit català, no va menystenir les centúries anteriors. En el decurs del seu treball, Pierre Vilar⁵ va evidenciar, que la situació del Principat no havia estat dolenta durant el sis-cents. Precisament un reflex d'aquesta vitalitat econòmica hauria estat la decisió del poble d'alçar-se amb armes el 1640. D'aquesta manera, la guerra de Separació s'hauria

¹ Nadal Farreras, Joaquim, *Dos segles d'obscuritat (XVI-XVII)*, Barcelona, 1979, p. 6.

² Sales, Núria, "Els segles de la decadència" *Història de Catalunya*, Barcelona, 1989, Vol. IV.

³ Reglà, Joan, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1956; *Felip II i Catalunya*, Barcelona, 1956.

⁴ Carrera Pujal, J., *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI-XVIII*, Barcelona, 1946-1947, 4 Vols.

⁵ Vilar, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, 1986, 4 Vols.

d'entendre com la reacció política d'una regió pròspera contra les repercussions de la decadència de l'imperi.

Tot i que els episodis polítics més rellevants d'aquesta centúria han merescut l'atenció de nombrosos historiadors, en l'àmbit econòmic predomina un cert buit historiogràfic. L'obra de Carrera i Pujal és encara un element de referència en el marc d'aquest poc poblat panorama historiogràfic, malgrat les reserves que suscita. Des del punt de vista de l'activitat comercial, cal ressenyar les aportacions d'Emili Giralt⁶ sobre el comerç exterior català i Josep Fontana⁷ sobre el comerç exterior barceloní.

Indiscutiblement, l'obra de Pierre Vilar va marcar una fita historiogràfica, atès que va situar l'inici del redreçament econòmic català en el darrer terç del segle XVII. Aquesta revifalla hauria arribat a la seva eclosió en el transcurs de la centúria següent amb importants transformacions en l'àmbit productiu català. A tot això cal afegir, que la seva obra va suscitar un important desvetllament en la recerca sobre el segle XVIII fins al punt que les successives investigacions han resseguit aquesta línia de treball des de múltiples àmbits econòmics.

Així, a través de les seves recerques, Carlos Martínez Shaw⁸ va constatar la incidència i l'efectivitat de la marina i del comerç català en els ports andalusos amb la vista posada a l'altra banda de l'Atlàntic en el tombant dels segles XVII-XVIII. Isabel Lobato⁹ ha emfatitzat el dinamisme i la vitalitat de les associacions mercantils barcelonines durant la segona meitat del segle XVII. En el marc agrari, cal esmentar les aportacions d'Eva Serra¹⁰ sobre els dominis dels Sentmenat, Montserrat Duran¹¹ en l'àmbit del Principat, Jaume Dantí¹² sobre el Vallès Oriental i Valentí Gual¹³ sobre la Conca del Barberà. Així mateix, cal ressenyar l'obra col·lectiva coordinada per Ramon

⁶ Giralt Raventós, Emili, *El comercio marítimo de Barcelona entre 1630 y 1655. Hombres, técnicas y direcciones del tráfico*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1957.

⁷ Fontana Lázaro, Josep, "Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII. Notas para una interpretación de la coyuntura catalana" *Estudios de Historia Moderna*, 1955, pp. 100-219.

⁸ Martínez Shaw, Carlos, *Cataluña en la Carrera de Indias*, Barcelona, 1981.

⁹ Lobato, Isabel, *Compañías y negocios en la Cataluña preindustrial. (Barcelona 1650-1720)*, Sevilla, 1995.

¹⁰ Serra Puig, Eva, *Pagesos i senyors a la Catalunya del XVII. (1590-1729)*, Barcelona, 1988.

¹¹ Duran Pujol, Montserrat, *Renda i producció agrària (S. XVI-XVIII). Catalunya: L'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Penedès*, Tesi Doctoral, 1984, 3 Vol.

¹² Dantí Riu, Jaume, *Terra i població al Vallès Oriental època moderna. El Creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*, Sta Eulàlia de Ronçana, 1988.

¹³ Gual Vilà, Valentí, *Terra i guerra. Rocafort de Queralt a l'Edat Moderna*, Barcelona, 1987.

Garrabou.¹⁴ Finalment el panorama sobre les activitats manufactureres destaca per la seva migradesa i es troba pràcticament verge a l'acció dels investigadors, parafrasejant a Giménez Blasco.¹⁵

Més recentment, cal assenyalar les aportacions d'Albert García Espuche i Joan Giménez Blasco. Per mitjà del seu estudi, García Espuche¹⁶ va defensar la tesi, que entre 1550 i 1650 s'havia anat perfilant les bases de l'expansió econòmica catalana del divuit. Fins i tot és possible, que al 1600 el canvi estigués ben consolidat. Tot i que després d'aquesta data, les crisis dels anys 20 van desaccelerar, lleument, el procés, aquesta línia ascendent ja no tindria aturador. Tanmateix aquestes transformacions haurien tingut, especial, incidència a les poblacions catalanes més petites. És a dir aquelles localitats dels segles XV i XVII, que des del punt de vista demogràfic no entraven dins la categoria de ciutat, pel fet d'aplegar menys de 5.000 habitants.

Si Barcelona va configurar-se en un centre de coordinació industrial de les poblacions urbanes i semiurbanes de la seva corona, així com en un destacat nucli mercantil i de serveis, és possible que en una escala inferior, la resta de petites capitals catalanes (Girona, Lleida, Tarragona-Reus, Tortosa) hagués resseguit aquest model. En aquest context, cada territori s'hauria especialitzat en un sector econòmic: la producció vitivinícola a la costa central barcelonina, els teixits a l'àrea de Vic, Moià i els Pirineus, el cuir a Vilafranca, St Celoni, Olot, Vic i Ripoll, el vidre a la zona de Mataró, el ferro als Pirineus, la construcció naval a Mataró, Arenys, Palamós i Cotlliure o la marina a la costa central barcelonina (...).

Sens dubte, tot semblava indicar, que una de les àrees més dinàmiques va ser la costa central barcelonina. Aquest territori es va especialitzar en tot un reguitzell d'activitats econòmiques, com la marina, la construcció naval, la manufactura del vidre i el conreu de la vinya. A tot això calia afegir l'espectacular creixement demogràfic, que va propiciar el desdoblament de determinats municipis en dos nuclis, un a l'interior i l'altre a la costa.

Dins els nombrosos sectors econòmics, que van experimentar alteracions significatives al Maresme, García Espuche esmenta la marina. La reducció de la nòmina de mariners barcelonins es trobava estretament relacionada amb la progressiva

¹⁴ Garrabou, Ramon, *Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986.

¹⁵ Giménez Blasco, Joan, *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1998, p. 7.

descentralització, que s'havia anat forjant en direcció a les localitats de la costa central properes a la ciutat comtal. Així, Arenys, Mataró i Canet van ser les tres poblacions, que van aconseguir adaptar-se millor al nou model, que correlacionava el canvi en la flota, la participació en el negoci barceloní i el creixement demogràfic i urbà. Aquests enclavaments costaners es van especialitzar, preferentment, en els viatges d'exportació amb escala a la capital catalana.

L'arrelament de la vinya hauria esdevingut una realitat a partir de 1600. De fet, García Espuche afirma, que en el decurs dels primers setze anys del segle disset s'hauria produït una mitjana de 9.100 càrregues de vi. Sens dubte, unes dades com aquestes requerien tota una preparació anterior. Tot i que la vinya es va estendre per pràcticament tot el Principat, l'àrea del Maresme sembla, que va esdevenir un dels territoris, on va arrelar més intensament. Atesa la seva proximitat amb Barcelona, aquesta comarca es va configurar en una de les principals subministradores de vi de les tavernes de la capital del Principat. De fet, l'anàlisi de les descàrregues de les barques maresmenques efectuades en el port de la ciutat comtal palesava, que més de la meitat de les mercaderies corresponia a vi.

En definitiva, l'àrea maresmenca semblava haver esdevingut un dels territoris més dinàmics de la Catalunya moderna, gràcies a la interacció de diferents sectors econòmics. Però un dels aspectes més innovadors era la cronologia d'aquests canvis. Les grans transformacions econòmiques no s'haurien produït en el decurs del set-cents, sinó durant els segles XVI i XVII. Un signe evident d'aquesta precocitat hauria estat la rapidesa amb què la societat s'hauria recuperat dels efectes de la guerra, la fam i la pestilència de mitjan segle XVII.

En aquest sentit, la Tesi doctoral de Giménez Blasco¹⁷ corroborava aquesta hipòtesi. Així al llarg de la seva recerca, aquest historiador va mostrar, com el segle XVII es va erigir en l'època fundacional de la prosperitat mataronina. Va ésser la centúria, en què l'antiga Iluro es va posar en moviment, tal como reflecteix molt encertadament el títol del seu estudi: *Mataró al segle XVII. Un microcosmos en moviment*.¹⁸ Així, la viticultura, la pesca i la manufactura del vidre van capitalitzar una

¹⁶ García Espuche, Albert, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña. 1550-1640*, Madrid, 1998.

¹⁷ Giménez Blasco, Joan, *Continuïtat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1998.

¹⁸ Giménez Blasco, Joan, *Mataró al segle XVII. Un microcosmos en moviment*, Mataró, 2001.

bona part de les transformacions econòmiques detectades, que va presentar com a nexes comuns un canvi d'actitud: l'abandó de la concepció vers l'autoabastament

Giménez Blasco va remarcar, que l'esclat de les activitats comercials catalanes al segle XVIII, i entre elles les mataronines, no fou tant l'inici o la descoberta d'unes noves rutes i espais comercials i mercantils inèdits, sinó el retrobament amb uns camins i uns àmbits, ja trillats des de les darreres dècades del segle XVI. La represa de les darreries del segle XVII va significar la superació de les dificultats de tot tipus, que afectaren el Principat en els decennis centrals del segle. Però en realitat no es feu més que resseguir i aprofundir unes línies d'especialització econòmica i de recerca de mercats iniciades a l'empar de la relativa estabilitat, que significà el segle XVI, veritable oasi enmig de dues centúries curulles de malvestats. Dates com 1674 o 1680 esdevindrien, segons aquesta interpretació, no tant un punt de partida, sinó una inflexió enèrgica i de llarga durada dins un procés d'abast probablement secular. Tanmateix aquesta interpretació havia estat exposada anteriorment per Emili Giralt¹⁹, Josep Fontana²⁰, Carlos Martínez Shaw²¹ i Assumpta Muset.²²

Amb tot, Giménez Blasco considerava, que l'especificitat mataronina de desenvolupament no havia d'ésser considerada com un unicum isolat, sinó com una plasmació precoç dels canvis i de les reestructuracions, que la societat catalana va experimentar durant el segle XVI i que va preservar en el transcurs del segle XVII, malgrat tots els entrebancs. Sens dubte, les reflexions de García Espuche i Giménez Blasco resultaven molt suggeridores i obrien noves línies de treball.

Així si García Espuche havia prioritzat la seva recerca en les relacions forjades des de Barcelona cap a la resta del Principat, calia defugir de la macrocefàlia barcelonina i plantejar-se una investigació, que tingués com àmbit d'anàlisi una població o un territori allunyat de la capital catalana, tal com ho havia plantejat Giménez Blasco en el cas de Mataró o Assumpta Muset en el cas de Calaf i Copons. Des del punt de vista documental, calia recórrer a la consulta d'altra tipus de fonts, que no fos l'oficial. En aquest sentit, el recurs a la documentació notarial esdevenia molt més eficaç per apreciar,

¹⁹ Giralt, Emili, *El comercio marítimo de Barcelona entre 1630-1665. Hombres, técnicas y direcciones de tráfico*, Tesi Doctoral. Barcelona, 1957.

²⁰ Fontana, Josep, Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII. Notas para una interpretación de la coyuntura catalana” *Estudios de Historia Moderna* núm. V, pp. 197-219.

²¹ Martínez Shaw, Carlos, *Cataluña en la Carrera de Indias*, Barcelona, 1981.

si aquesta economia havia començat a mostrar signes de canvi des de baix en el decurs dels segles XVI i XVII.

Tenint presents tots aquests antecedents, el Maresme esdevenia un territori molt atractiu per ser investigat. La seva situació geogràfica era immillorable per la seva proximitat a la capital catalana i per la seva condició de comarca costanera. Les dades aportades per García Espuche i Giménez Blasco permetien pensar, que altres poblacions d'aquesta comarca podien haver experimentat aquestes transformacions en una cronologia similar a la mataronina. Així mateix, altra de les singularitats d'aquesta comarca consistia en l'existència d'una important bibliografia focalitzada, preferentment, en Mataró.

Dins l'ampli ventall de publicacions, destacava l'obra de Joaquim Llovet, intitolada *Mataró, 1680-1719. El pas de vila a ciutat i a cap de corregiment*.²³ En aquest llibre editat a l'any 1965, aquest historiador va evidenciar l'existència d'uns excedents humans, la progressiva extensió del conreu de la vinya, la comercialització del vi, així com la importància de l'activitat marinera. Un bon reflex del dinamisme d'aquesta ciutat va ser, sens dubte, la seva defensa del "lliure comerç" i la seva rivalitat amb Barcelona pel port franc. Tot plegat constituïa, només, una part d'un vastíssim desig d'enfranchiment general. Mataró aspirava al títol de ciutat per tal d'alliberar-se de la tutoria, sovint, insuportable de Barcelona. Quan finalment la va obtenir, l'any 1702, el títol li va costar no menys de 20.537 lliures. Aquesta quantitat equivalia, segons Jordi Nadal²⁴, a 29.338 jornals de mestre de cases (a catorze sous el jornal, segons mòduls barcelonins, probablement superiors als de Mataró), que semblava l'ofici més ben pagat de l'època. La distribució d'aquesta quantitat entre les 1.047 famílies del "tall" del mateix any, reflectia l'abast de la càrrega, que la població s'havia imposat voluntàriament. Indiscutiblement, aquesta decisió palesava, que els mataronins esperaven obtenir uns guanys molt més lucratiu.

A l'any 1973, Pere Molas²⁵ propugnava la necessitat de descentralitzar les recerques d'història de Catalunya i de manera especial les d'història urbana, que patien les conseqüències de la macrocefàlia barcelonina. En general, hom tenia la tendència de

²² Muset, Assumpta, *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII. Els traginers i els negociants de Calafi Copons*, Barcelona, 1997.

²³ Llovet, Joaquim, *Mataró 1680-1719. El pas de vila a ciutat i a cap de corregiment*, Mataró, 1965.

²⁴ *Ibidem*, p. 10.

²⁵ Molas Ribalta, Pere, *Societat i poder polític a Mataró. 1718-1808*, Mataró, 1973.

generalitzar abusivament dels coneixements, que es disposava sobre la capital, pensant que la diferència amb els problemes d'altres ciutats i viles era únicament d'escala, de proporció, quan una anàlisi més atenta podia evidenciar, també, diferències de naturalesa. En aquest sentit, les reflexions de Molas s'anticipaven a les expressades per García Espuche i Giménez Blasco. En aquesta monografia, es va analitzar l'evolució del municipi borbònic mataroní i els agrupaments socials i corporatius. La tensió entre Estat i Societat s'evidenciava a dos nivells: entre el govern de Madrid i la corporació municipal i entre aquesta i el poble de Mataró. L'oposició entre noblesa- la poca que hi hauria- i la burgesia es manifestava plenament a través de la "cascada de menyspreu": nobles contra ciutadans i burgesos honrats, "militars" contra mercaders, aquests contra els artesans, així com entre àmplies masses de la població, mariners contra pagesos, pretensions "privilegiades" de la gent de mar. Finalment, el treball ressenyava els efectes dels conflictes internacionals de les darreries del divuit sobre la societat mataronina.

Al marge d'aquests treballs descrits, les contribucions de Jordi Nadal i Emili Giralt²⁶, Francesc Costa²⁷, Albert García Espuche²⁸, Joan Giménez Blasco²⁹ i Joaquim Llovet³⁰ sobre Mataró, les de Benet Oliva³¹ sobre Vilassar, així com les referències dels viatgers estrangers, que visitaren la contrada permetien entreveure, que en aquesta comarca s'hauria produït unes transformacions econòmiques i demogràfiques vertiginoses: creixement demogràfic, expansió de la vinya i intensa activitat comercial i marinera.

De fet, Josep Iglésies³² assenyalava, que el Maresme havia esdevingut una de les comarques, que des del punt de vista demogràfic havia crescut més entre 1553 i 1708. Precisament, Jordi Nadal i Emili Giralt³³ van atribuir aquest augment poblacional al flux migratori d'origen francès. En definitiva, davant tots aquests elements, el Maresme

²⁶ Nadal, Jordi; Giralt, Emili, *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*, Mataró, 1966.

²⁷ Costa Oller, Francesc, *Mataró al segle XVIII. Anys de Borbons, negocis, pirates i el Déu dels exèrcits*, Mataró, 1988.

²⁸ García Espuche, Albert, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña. 1550-1640*, Madrid, 1998. García Espuche, Albert; Guàrdia Bassols, Manuel, *La construcció d'una ciutat. Mataró 1500-1900*, Mataró, 1989.

²⁹ Giménez Blasco, Joan, *Continuitat i canvi a les estructures econòmiques de la Catalunya del segle XVII. Mataró 1580-1710*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1998. *Mataró al segle XVII. Un microcosmos en moviment*, Mataró, 2001.

³⁰ Llovet, Joaquim, *Mataró dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Mataró, 2000.

³¹ Oliva Ricós, Benet, *Els orígens de la primera industrialització al rera del rerepaís. Un cas emblemàtic. Vilassar i el capital comercial barceloní (1828-1875)*, Mataró, 1999. *La generació de Feliu de la Penya. Burgesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*, Lleida, 2001.

³² Iglésies, Josep, *La població del Maresme a la llum dels censos generals*, Mataró, 1971.

s'erigia en un observatori privilegiat per copsar, quan s'hauria produït aquestes alteracions, si en el transcurs del set-cents o bé en una data més primerenca, com nombrosos historiadors de la comarca semblaven insinuar. Tanmateix calia, també, valorar l'abast del creixement demogràfic i definir els factors, que haurien contribuït a aquesta embranzida.

Probablement una de les singularitats de la investigació rau, per una banda, en el fet d'haver obviat la capital de la comarca, atès que Mataró disposa d'un ampli ventall d'estudis, com s'ha evidenciat anteriorment. Davant aquest fenomen, es plantejava la necessitat de conèixer, què havia succeït a d'altres indrets del Maresme. Precisament a través de referències bibliogràfiques se sabia, que les transformacions econòmiques havien afectat, també, a d'altres localitats. Calia defugir, en aquest cas, del centralisme mataroní i fixar l'atenció a d'altres viles de la regió. Així mateix, altra dels atractius de la recerca plantejada residia, per altra banda, en el fet d'haver abastat al conjunt de la demarcació. En la recerca s'ha englobat tant les localitats situades a l'Alt Maresme, com les ubicades al Baix Maresme.

Precisament aquesta opció de treball contrasta amb l'àmbit geogràfic d'anàlisi de la bibliografia comarcal, on proliferen les publicacions centrades amb Mataró o altres localitats o demarcacions puntuals, com Vilassar, Argentona, Arenys de Munt, Calella, Premià o el castell de Burriac. En ocasions, tot i que el títol de l'estudi fa esment al concepte Maresme, a la pràctica es converteix en una anàlisi centrada en el Baix Maresme; és el cas de les recerques de Pere Benito³⁴ i Coral Cuadrada.³⁵ El buidatge de les comunicacions presentades en les successives Sessions d'Estudis Mataronins, organitzades pel Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, revela l'absència de treballs de caire comarcal. Majoritàriament, hom tendeix a focalitzar la recerca a la ciutat de Mataró i les localitats situades al Baix Maresme. Possiblement les úniques monografies de caire comarcal, que hom disposa sigui les corresponents a Josep Iglésies sobre els censos al Maresme, a Joaquim Llovet³⁶ sobre la Matrícula de mar i a Francesc Forn.³⁷ Aquest

³³ Nadal, Jordi; Giralt, Emili, *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*, Mataró, 1966.

³⁴ Benito Monclús, Pere, *Les parròquies del Maresme a la Baixa Edat Mitjana (1305-1447)*, Mataró, 1991.

³⁵ Cuadrada, Coral, *El Maresme medieval. Hàbitat, economia i societat. Segles X-XIV*, Mataró, 1988.

³⁶ Llovet, Joaquim, *La Matrícula de mar i la província de marina de Mataró al S. XVIII*, Mataró, 1980.

³⁷ Forn Salvà, Francesc, "Déu nostre senyor vulla alsar la mà de aquest assot del contagi". *Una aproximació a l'epidèmia de pesta bubònica de 1650-1654 al terme del castell de Montpalau, al terme del castell de Palafoles i a Mataró*, Mataró, 1992.

últim va analitzar l'impacte de la pandèmia de mitjan segle XVII a les zones del castell de Montpalau, Palafolls i Mataró.

Tanmateix si quelcom caracteritzava aquesta comarca, era indiscutiblement els seus contrastos. Des del punt de vista econòmic, el Maresme aplegava, en el seu interior, dos submóns notablement divergents: un, més agrari, i un altre, més mercantil. Interessava reunir aquestes dues realitats i comprovar, quina havia estat l'evolució de cadascuna en el decurs de les centúries. Calia, també, esbrinar, on s'havia produït abans l'especialització vitivinícola, si a les poblacions més agràries o a les més marineres. A fi de congregar aquests dos cosmos, la investigació ha focalitzat el seu estudi en unes localitats més pageses, Vilassar, Llaveneres, Cabrera i Tordera, i en unes altres, més comercials, Arenys de Mar i Canet.

Des del punt de vista cronològic, s'ha plantejat una recerca de llarga durada. Resseguint modestament els plantejaments de Pierre Vilar, hom tenia el convenciment, que s'havia de conèixer la situació social i econòmica d'aquest territori no només en el segle XVI i XVII, per situar cronològicament la data de l'expansió econòmica, sinó també en el set-cents, per copsar, com s'havia perfilat la gran embranzida. La investigació partia de la certesa, de què en el decurs d'aquest llarg període s'hauria produït unes fases de desacceleració i estancament, malgrat la tendència econòmica ascendent del Maresme. En aquest sentit, calia esbrinar les causes d'aquest retrocés i escatir, fins a quin punt, aquests decreixements no eren conseqüència de la influència de factors aliens al territori: guerres, allotjaments militars (...).

En el decurs d'aquest estudi, altra dels objectius ha consistit en aprofundir en l'evolució demogràfica d'aquesta zona. Els recomptes oficials del Maresme manifestaven un ascens espectacular en el transcurs dels segles XVI i XVII. Davant aquesta constatació, calia comprovar, si s'havia produït, efectivament, una recuperació demogràfica i valorar els factors, que haurien contribuït a aquest creixement a partir de les dades aportades pels llibres parroquials. En aquest sentit, calia esbrinar, fins a quin punt la recuperació demogràfica maresmenca havia estat gràcies a l'arribada dels immigrants francesos o bé obeïa a altres elements, com els moviments migratoris generats pel Principat i la pròpia evolució demogràfica de cada població.

Així doncs, el treball plantejat esdevé un exercici d'història econòmica integrat dins un observatori concret, explotant les potencialitats de contextualització i de concatenació, que aquests tipus d'estudis ofereixen. Amb tot, no s'ha perdut mai la

percepció, que la realitat local sempre ha estat i és el resultant o el punt d'encontre de dues dinàmiques diferents: la pròpia i específica de cada indret, i la condicionada per factors extralocals, les quals, en aquest període, procedien del context català, hispànic i, fins i tot, del marc europeu occidental.

Sens dubte, l'anàlisi tant de l'evolució demogràfica, com de l'expansió vitivinícola, l'activitat comercial, la cultura material, així com de l'endeutament particular i públic de cadascuna de les localitats seleccionades en el decurs de l'Antic Règim ha de permetre desballestar la visió monolítica de les comarques situades al litoral català. No totes les poblacions varen resseguir la mateixa opció d'especialització econòmica en el marc d'aquesta embranzida. Per tot plegat, la investigació engegada ha de permetre aflorar l'existència d'unes altres realitats socioeconòmiques ni més modernes, ni més arcaïques, sinó diferents.

ABREVIATURES

ACA.....	Arxiu de la Corona d'Aragó.
ADB.....	Arxiu Diocesà de Barcelona.
ADG.....	Arxiu Diocesà de Girona.
AHFF.....	Arxiu Històric Fidel Fita.
APAM.....	Arxiu Parroquial d'Arenys de Mar.
APC.....	Arxiu Parroquial de Cabrera.
APCM.....	Arxiu Parroquial de Canet de Mar.
APLL.....	Arxiu Parroquial de Llavaneres.
APVD.....	Arxiu Parroquial de Vilassar de Dalt.
ICC.....	Institut Cartogràfic de Catalunya.

1. FONTS I METODOLOGIA

Si quelcom caracteritza aquesta Tesi Doctoral, és indiscutiblement la diversitat i dispersió de la documentació consultada. En línies generals, les fonts emprades es distingeixen pel seu bon estat de conservació i per la seva continuïtat, malgrat l'existència d'alguns buits puntuals en els sacramentaris, les llibretes de compliment pasqual, el llibre del clavari o en el Dret d'Entrades i Eixides del General.

Respecte a la seva gènesi, la procedència de les fonts objecte d'anàlisi destaca per la seva extraordinària diversitat: senyorial (capbreus), eclesiàstica (llibres parroquials, llibretes de compliment pasqual, visites pastorals), municipal (llibres del claviari, actes del consell), notarial (inventaris post-mortem, debitoris, censals morts, violaris, VCG i compravendes, testaments) i d'origen divers (fogatges, censos, matrícula de francesos de 1637, drets del general).

La ubicació de la documentació utilitzada sobresurt per la seva disgregació actual. Així doncs, cal diferenciar els arxius eclesiàstics (Arxiu Diocesà de Barcelona, Arxiu Diocesà de Girona i Arxius Parroquials d'Arenys de Mar, Canet, Llavanes, Vilassar de Dalt i Cabrera), els arxius municipals i notarians (Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar) i els arxius d'abast nacional (Arxiu de la Corona d'Aragó).

Tot seguit es realitzarà una breu descripció i crítica documental de les fonts objecte d'estudi en aquesta investigació, per acabar aprofundint en la metodologia resseguida en l'elaboració de la present Tesi Doctoral.

1. La documentació eclesiàstica

El capítol referent a l'evolució demogràfica de la comarca s'ha recolzat en el buidatge dels diferents sacramentaris (llibres de baptismes, matrimonis i defuncions). El seu origen prové de la vint-i-quatrena sessió del concili de Trento (11 de novembre de 1553). En aquella jornada, es va estipular l'obligatorietat d'elaborar uns registres acurats dels baptismes i casaments celebrats a la parròquia. En canvi, la necessitat de disposar d'un llistat de defuncions no va ésser reglamentada fins temps després.

Concretament Robert Mols¹ afirma, que no seria fins a l'any 1614, que s'instaria als rectors a inscriure als feligresos morts, segons el *Rituale Romanum*, imposat per la constitució Apostolicae Sedi de Pau V. A les parròquies analitzades, sobresurt la presència de registres de baptismes i defuncions pretridentins, tret de les localitats d'Arenys de Mar i Canet a causa de la seva configuració parroquial més tardana. Es disposa de partides de naixement i de defuncions des de 1508 i 1501 respectivament a la parròquia de Vilassar de Dalt.

Tot i que cada rector seguia el seu propi criteri a l'hora d'inscriure un baptisme, s'observa la pervivència d'un mateix model documental en les partides. Així s'acostumava a anotar, primerament, la data del baptisme - dia, mes i any-, posteriorment s'assenyalava la parròquia i el nom del rector o vicari que l'emplenava i el seu càrrec. Generalment, es feia constar aquells casos, en què la llevadora havia hagut de batejar l'infant. Aquesta circumstància s'esmentava sota algunes d'aquestes denominacions: "*baptisme per necessitat*", "*baptisme d'urgència*", "*primsenyat*" o "*sub-conditione*".

Tot seguit s'assentava el prenom de l'infant i la seva filiació. Primerament s'esmentava els noms i cognom del pare i posteriorment el nom de la mare. El cognom de la mare no es va generalitzar fins al segle XVIII, ja que durant els segles XVI i XVII, coincideix amb el femení del marit. La naturalitat dels progenitors i l'ofici del pare constitueix un altre element força estès, tot i que en ocasions s'obvia algun d'aquests elements. En el transcurs del set-cents, la partida aporta més detalls i no és inversemblant, que el rector assenyali el nom dels avis. L'acta acostuma a concloure amb l'anotació de les persones, que apadrinen el nadó. Així mateix, altra informació de caire més puntual i anecdòtica és l'al·lusió als parts múltiples i als naixements il·legítims.

En contrast amb la documentació descrita, les actes de defuncions² es distingien pel seu caràcter aleatori. Sens dubte, la posició econòmica del difunt propiciava, que les partides fossin més extenses, ja que pagaven la "novena y cap

¹ Mols, Roger S. L., *Introduction à la demographie historique des villes d'Europe du XIVe au XVIIIe siècle*, Louvain, 1954, II vol., pp. 88-89. També a Gual Remírez, F Xabier; Millàs Castellví, Carles, *La població al Baix Llobregat a l'època dels Àustria*, Barcelona, 1999, pp. 17-20.

² Gual Remírez, F Xabier; Millàs Castellví, Carles, *Olesa de Montserrat en època dels Àustria. Demografia i Economia*, Olesa de Montserrat, 2002, p. 18.

d'any", "lo ters dia" o "oficis dobles". En canvi, quan el finat procedia d'un medi més humil, el rector feia constar únicament, que havia estat enterrat per "*amore Dei*".

El document s'iniciava sota el concepte de "*Obit de...*" que introduïa el nom i cognom del mort. Semblantment al que succeïa en les partides de baptisme, en el cas de les dones casades, es feminitzava el cognom de l'espòs. De bell antuvi, la documentació va diferenciar molt clarament les morts adultes de les infantils, les quals apareixen sota el concepte d'albat. Aquesta denominació al·ludia a una criatura menor de 12 anys aproximadament. En línies generals, hom identifica l'albat amb un infant, que no ha rebut encara la Primera Comunió, tot i que és una decisió arriscada, atès que durant l'Antic Règim, aquest sagrament no depenia d'una edat determinada. A les localitats analitzades, s'ha detectat la pràctica d'un cert subenregistrament d'albats. Els casos més flagrants corresponen a Arenys de Mar i Tordera als segles XVI, XVII i part del XVIII. L'absència d'aquestes baixes provoca que es disposi d'una visió esbiaixada dels efectes de la mortalitat a l'Antic Règim.

Després d'assenyalar el nom i cognom del difunt, s'anotava la data del decés i el nom i càrrec del rector. En ocasions, es feia esment als pares del mort i el lloc de procedència. Així mateix s'informava sobre l'estat civil, el nom del cònjuge, edat i ofici, tot i que no sempre s'hi feia al·lusió. La causa de la mort era ressenyada, únicament, en aquells casos, en què el rector no havia pogut administrar alguns dels sacraments eclesiàstics (penitència, eucaristia i unció dels malalts) a causa d'una mort sobtada, violenta o per epidèmia.

Les partides podien precisar, també, els drets que cobraven els rectors, el lloc del sepeli o si el difunt havia deixat testament. Finament cal ressaltar tot el reguitzell d'oficis religiosos, que se celebraven després del decés, els quals aporten informació interessant per conèixer la religiositat popular.

Els llibres de casaments es caracteritzen per la seva heterogeneïtat, malgrat la pervivència d'uns criteris comuns. La partida s'iniciava per la data, el nom de la parròquia i/o sufragània; nom i cognom del rector; nom i cognoms del nuvi, estat civil, professió, lloc de naturalitat i/o residència, nom i cognoms dels pares, si eren vius o morts, i la mateixa informació en el cas de la núvia, tret de l'ofici. Amb tot a mesura

que es retrocedeix en el temps, la informació subministrada per la partida s'escurça: manca l'ofici del nuvi, l'estat civil dels cònjuges o la procedència. Tanmateix cal considerar, que el rector no especificava l'estat civil i la procedència dels contraents, quan aquests eren fadrins i provenien de la mateixa parròquia.³

Al marge d'aquesta informació, les actes de casament fan esment a altres aspectes complementaris com ara: les dates de publicació de les amonestacions, dispenses per grau de consanguinitat massa proper o per estrangeria d'un dels nuvis; data dels capítols matrimonials, així com la missa de benedicció i testimonis particulats i generals. Malauradament, els registres de Tordera i Arenys de Mar destaquen, novament, pels seus buits documentals. Així en el cas de Tordera, manca el primer llibre d'esposalles, al qual cosa ocasiona, que no es disposi de dades fins al set-cents. Sortosament a Arenys de Mar, la llacuna documental no és tant dilatada, atès que afecta únicament la primera meitat del sis-cents.

Les llibretes de compliment pasqual deriven de l'obligatorietat, que tot cristià tenia de combregar com a mínim al dia de Pasqua. En aquella festivitat, el rector havia de registrar tots els feligresos, que respectaven dit precepte. El sistema emprat pel rector destacava per la seva diversitat. En ocasions, podia assenyalar, que tothom havia complet amb aquesta disposició eclesiàstica. En d'altres casos, la font és, sortosament, més rica en detalls i assenyala un per un tots els membres de la comunitat que participaven de la celebració eucarística.

En el cas de la parròquia de Llavaneres, després d'indicar la data, el rector distribueix els feligresos per carrers i veïnats i tot seguit per habitacles. Precisament l'ordenació per cases permet conèixer com s'estructuraven les famílies. A tot això cal afegir, que el llistat de residents en una unitat habitatge responia a uns criteris jeràrquics; primer es ressenyava el cap de casa i en darrer lloc el personal domèstic. La minuciositat de la documentació pot arribar a l'extrem de fer esment d'aquells que varen romandre absents de la localitat el dia de Pasqua i assenyalar-ne el motiu: "*està pescant a Galícia*" o "*està pescant a Ayamonte*". Amb tot, un dels principals esculls d'aquesta documentació és l'exclusió dels infants i possiblement els ancians, que

³ Gual Remírez, F. Xabier; Millàs Castellví, Carles, *Olesa de Montserrat*, pp. 19-20.

no es podien desplaçar a la parròquia. Aquesta absència provoca, que es tingui una visió esbiaixada de l'estructura familiar.

Finalment les visites pastorals⁴ constitueixen una font molt valuosa per aproximar-se a la quotidianitat de la vida parroquial. El seu origen radica en la visita, que el bisbe de la diòcesi havia de fer periòdicament a les diferents parròquies del seu bisbat, per tal de supervisar la tasca dels rectors. Una vegada examinada l'església, la rectoria i els llibres parroquials, el bisbe redactava l'informe, conegut com visita pastoral. Al llarg d'aquest escrit, es menciona els diferents altars de l'església, les petites ermites de la localitat visitada i fins i tot es fa un acurat inventari dels béns de la parròquia: reliquiaries, crucifixos, creus i casulles entre d'altres béns. Per tot plegat la lectura d'aquest document aporta un coneixement directe de les parròquies des del punt de vista material (edificis, objectes de culte, economia), com en l'espiritual (tasca pastoral del clergat, catequesi) i moral, alhora que possibilita un contacte directe entre els eclesiàstics i el poble.⁵

Sens dubte, la rellevància d'aquesta documentació resideix en la informació de tipus complementari, que se'n pot extreure. Les visites pastorals assenyalaven les diferents confraries existents a la parròquia, els beneficis eclesiàstics, el nivell de sanejament de les finances eclesiàstiques, el grau de moralitat de la comunitat i l'estat dels sacramentaris. L'escrit del rector sobre els llibres parroquials revela fins a quin punt el rector era meticulós en l'anotació de les partides. Cal advertir, però, que majoritàriament els informes consultats destaquen per ser favorables. Finalment una de les aportacions més interessants d'aquesta font consisteix en les seves referències demogràfiques. En ocasions, informa del nombre de feligresos, que ha combregat per Pasqua i en d'altres es ressenya el nombre de confirmats. Malauradament només es disposa d'aquestes dades en les visites pastorals de Llaveneres, Cabrera i Vilassar. Aquesta circumstància confirma novament fins a quin punt la documentació era

⁴ Cal ressenyar dos treballs fonamentats en la informació aportada per les visites pastorals corresponents a Pere Benito Monclús i a Maria Soler. Benito Monclús, Benito, *Les parròquies del Maresme a la Baixa Edat Mitjana. Una aproximació des de les visites pastorals*, Mataró, 1992, Premi Iluro 1991. Soler, Maria, *L'església de St Pere d'Abdera. Estudi sobre la seva evolució històrica*, Abdera, 2000.

extraordinàriament aleatòria i estava condicionada pel criteri del qui realitzava, en aquest cas el rector.

2. La documentació municipal

En els seus diversos àmbits econòmics, l'administració municipal genera una documentació, que esdevé fonamental per l'anàlisi de la seva organització interna, així com per complementar determinats aspectes de la conjuntura econòmica general. Aquesta doble vessant ha arrelat en aquelles recerques centrades en un marc geogràfic concret, com ara una comarca o una regió. En aquests casos, el treball ha focalitzat el seu interès en aquella vila o ciutat més preeminent. A tall d'exemple cal fer esment als estudis sobre el Beauvaisis⁶, la Lorraine⁷, Valladolid⁸ o el Vallès Oriental.⁹

En el cas del Maresme, la documentació municipal emprada prové, exclusivament, d'Arenys de Mar. Si la bibliografia ha prioritzat les seves investigacions en ciutats o poblacions, que exercien la funció de centre de la regió; en aquest cas les motivacions han estat diferents. Arenys de Mar no va esdevenir el punt neuràlgic del Maresme. Però, sens dubte, al llarg dels segles moderns, va experimentar unes transformacions vertiginoses. Si al cinc-cents Arenys de Mar no era més que un petit veïnat costaner d'Arenys de Munt, en qüestió de dues centúries va esdevenir un dels ports del mediterrani més actius des del punt de vista comercial i va destacar per la fundació de la prestigiosa Escola de Pilots.¹⁰ Així doncs, la seva evolució econòmica i el relatiu bon estat de conservació de la documentació d'origen municipal han estat determinants en l'elecció d'aquesta població.

⁵ Càrcel Ortí, Mª Milagros, "Las visitas pastorales" *Boletín de la Asociación Castellonense de Cultura* núm. 58, pp. 313-726. Càrcel Ortí, Mª Milagros; Codina, José Vicente, *Visitas pastorales de Valencia. S. XIV-XV*, Valencia, 1996.

⁶ Goubert, Pierre, *Beauvaisis et le Beauvaisis du 1600 au 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle*, Paris, 1960.

⁷ Cabourdin, G., *Terre et hommes en Lorraine, 1500-1635*, Nancy, 1977, II vol. Reedita de formada abreujada sota el títol *Les gens, le temps et l'argent. Terre et hommes en Lorraine*, Nancy, 1984.

⁸ Bennassar, Bartolomé, *Valladolid au siècle d'or. Une ville de Castille et sa campagne au XVIe siècle*, Paris-La Haya, 1967.

⁹ Dantí Riu, Jaume, *Terra i població al Vallès Oriental època moderna. El Creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*, Sta Eulàlia de Ronçana, 1988.

¹⁰ Pons Guri, Josep Maria, *Estudi de pilots. Assaig monogràfic sobre la Reial Escola Nàutica d'Arenys de Mar*, Barcelona, 1993.

L'anàlisi de les finances municipals s'ha recolzat sobre les actes del consell de la universitat, així com sobre els llibres del clavariat. En el cas dels llibres del consell, la localitat estudiada ofereix una certa peculiaritat, que sembla comuna a les poblacions veïnes, com Canet o Arenys de Munt. Així el llibre d'acords o de deliberacions d'Arenys de Mar és força escadusser, ja que únicament fa al·lusió a les persones nomenades per exercir els càrrecs de consellers i clavari. Per obtenir informació sobre els arrendaments, establiments de talles o decisions preses pel consell, hom ha de recórrer a la consulta dels diferents manuals notariais. Probablement el seu origen s'explicaria per la presència del notari en les reunions del municipi, el qual s'encarregaria de deixar testimoni escrit de les resolucions acordades.

Les anomenades llibretes del clavari o racional es distingeixen per aplegar el volum d'entrades i sortides anuals de la institució municipal. Sense cap mena de dubte, aquesta documentació constitueix una font de primera magnitud per aprofundir en l'estat de les finances locals. Tanmateix com Dantí¹¹ esmenta referint-se al llibre del Clavari de Granollers, aquesta font esdevé cabdal pel seu estudi econòmic. Però el seu interès es relativitza en analitzar els resultats globals de les finances - entrades, eixides i saldo-, atès que són diferents els factors que l'influencien. Contràriament, la seqüenciació diacrònica d'algunes partides o conceptes, com els arrendaments dels diversos drets o monopolis municipals o les talles percebudes, aporten informació sobre els elements fonamentals d'aquelles finances i permeten establir connexions entre la comunitat o grups afectats i llurs activitats econòmiques.

Tot i que la sèrie del clavariat d'Arenys de Mar es distingeix per perllongar-se al llarg del temps, des de 1627-28 a 1773-74, cal destacar l'existència de dos grans buits documentals en el període 1704-05 a 1719-20 i 1728-29 a 1758-59. Aquestes mancances, especialment en el primer cas, han impedit, que es pogués valorar l'impacte del conflicte successori en les finances locals.

Finalment malgrat que les talles establertes pel municipi han estat localitzades en els manuals notariais, s'ha considerat més encertat situar aquesta font en aquest bloc temàtic, ja que la seva aprovació depenia del consell. Sens dubte, aquests ingressos

¹¹ Dantí Riu, Jaume, *Terra i població*, pp. 162-163.

extraordinaris mitjançant el repartiment d'un impost –talla, tribut, taxa (...)– ofereixen un doble interès; per una banda esmenten els motius del seu establiment i per altra banda reflecteixen les possibilitats d'afrontar-lo per part dels ciutadans. Precisament la seva rellevància rau en el fet, que aquesta fiscalitat s'enquadra amb períodes de conjuntura adversa, guerres, epidèmies, que desencadenen mesures de pressió i ròssecs per a la població.¹² Aquesta temàtica obra una altra línia de treball més complexa, com és l'endeutament particular o públic durant l'època moderna. Ambdós aspectes seran analitzats en el decurs d'aquest treball.

3. La documentació senyorial

Al llarg d'aquesta investigació, l'estudi de l'estructura de la propietat i el caràcter del règim senyorial s'ha fonamentat amb la informació extreta dels capbreus. Malgrat la pervivència d'uns trets comuns, aquesta font destaca per la seva heterogeneïtat i imprecisió en alguns punts de la confessió per diferents motius, com la meticulositat del rector o el notari, que el va redactar o per altres qüestions no controlades. Aquesta indefinició s'acusa més, quan es treballa en sèries de capbreus corresponents a diferents tipus de senyories, laica o eclesiàstica. Per exemple, en el cas del capbreu del rector de Llanerers, s'especifica quins havien estat els anteriors propietaris del domini directe de les peces declarades. En canvi, a la resta de capbreus, aquesta informació és inexistent.

Malgrat aquests esculls, la majoria dels capbreus aplega després de la raó de senyoria inicial, la confessió de les tinences, els drets obligats a pagar per a cadascuna de les peces i altres drets del propi reconeixement de senyoria. Tanmateix l'atractiu d'aquesta documentació rau precisament en la declaració de les peces, drets i obligacions, que el capbrevat confessava. En les descripcions més acurades, es precisava les dimensions de la terra, les afrontacions, el tipus de cultiu (vinya, erma, campa, horta etc.) i finalment si provenia d'altri i el que es paga. En el cas dels masos, s'acostumava a esmentar les condicions de "servitud" dels qui l'habitaven i els diferents drets senyorials, que hi requieien.

¹² Gual Remírez, Xabier; Millàs Castellví, Carles, *Olesa de Montserrat a l'època dels Àustria*, p. 22.

Segons Jaume Dantí¹³, tot i que la informació continguda en el capbreu podria donar una noció clara de les característiques de la propietat senyorial, les dimensions de l'explotació pagesa i la seva dedicació, cal realitzar la comparança amb d'altres capbreus, ja que sobre el mateix domini pot apreciar-se alteracions importants, especialment, en el nombre de confessions i drets capbreuats. Aquestes diferències podrien atribuir-se a una certa resistència pagesa a acudir a la capbreuació, a pesar de què no es disposa de documents per poder-ho justificar.

Així doncs, malgrat la prudència, que mereix aquesta documentació, la seva rellevància esdevé cabdal per aprofundir en l'estructura de la propietat i el caràcter del règim senyorial d'origen laic i eclesiàstic a la comarca del Maresme.

4. La documentació notarial

Un dels pilars documentals d'aquesta investigació ha estat les fonts d'origen notarial. Sens dubte, la seva continuïtat, homogeneïtat i globalitat ha possibilitat, que s'aprofundís en aspectes tan rellevants, com l'endeutament particular o la cultura material al llarg de l'època moderna. Tanmateix, aquest bloc temàtic es caracteritza per contenir fonts molt variades, com inventaris post-mortem, testaments, debitoris, censals morts, violaris, VCG i compravendes. Tal com afirma Antonio Eiras Roel¹⁴, aquests documents s'han de sotmetre a un quàdruple qüestionari crític: representativitat, fiabilitat, objectivitat i suficiència.

Des del punt de vista de la representativitat, calia realitzar una aproximació, que englobés al conjunt de la societat. Per aquest motiu, en aquesta investigació s'ha recorregut al buidatge sistemàtic de tots els notaris de cada període i notaria objecte d'anàlisi. Amb aquesta decisió es pretenia evitar el risc de treballar sobre les dades fornides per un sol notari o escrivà. En aquest sentit, calia tenir molt present el component de subjectivitat i veracitat de la font consultada, atès que el notari podia interposar un filtre mental o aculturalitzador especialment en matèria d'història de les

¹³ Dantí Riu, Jaume, *Terra i població*, pp. 156-157

¹⁴ Eiras Roel, Antonio, "Aproximación a la investigación histórica a través de la documentación notarial" *Cuadernos del Seminario "Floridablanca"* núm. 14, pp. 15-30.

mentalitats, entre realitat i representació escrita. En bona mesura, l'escrivà o notari exercia no solament de testimoni, sinó d'autor del document.

Tenint presents aquestes disquisicions, s'ha intentat recollir el màxim de documentació possible, quan s'ha realitzat una aproximació de caire seriat: 591 inventaris post-mortem i 7.752 instruments de crèdit entre deutoris, censals morts, violaris, VCG i compravendes. En canvi, en el cas dels testaments, s'ha prioritzat un estudi de caire més selectiu. Amb tot, tant en una, com en altra documentació, no ha estat possible localitzar cap altra font per poder contrastar les dades i la informació obtinguda. Per tot plegat, els fenòmens i les conclusions apreciats s'han d'interpretar amb certes reserves.

Els inventaris post-mortem són definits, com la relació completa i detallada de tots els béns mobles i immobles trobats a la mort de l'individu i feta públicament davant notari. El seu interès rau, precisament, en la minuciositat de les seves descripcions, ja que gràcies a la informació continguda hom pot aproximar-se als nivells de riquesa d'una família, així com els deutes o crèdits contrets pel difunt. Tradicionalment hom ha considerat, que els notaris inventariaven únicament aquelles cases que disposaven d'un patrimoni important. En el cas de les poblacions analitzades, no sembla donar-se aquesta circumstància, ja que proliferen els inventaris de mariners i bracers d'origen humil, que posseïen poca cosa més, que unes olles, una cassola o una caixa de mariner.

En el fons, l'elaboració de l'inventari post-mortem responia a una estratègia ben estudiada. Tant la vídua com l'hereu pretenien, que quedessin ben delimitades les propietats que rebien en herència. Això els afavoria, ja que els salvava en cas que els deutes dels creditors i les parts de la legítima superessin la vàlua de l'herència, però també per garantir, que no havien ocultat o robat res en perjudici dels hereus i dels creditors. Tanmateix malgrat la seva aparent representativitat, aquest document notarial conté tot un conjunt d'esculls. A banda del propi estat de conservació del paper i de la tinta, cal ressenyar la proliferació d'errades ortogràfiques, el caràcter polivalent dels estris inventariats, la manca de valoració econòmica, les omissions legals, és el cas de les armes de foc i finalment l'absència de l'edat del mort.

Els inventaris post-mortem s'estructuraven en tres parts¹⁵ ben diferenciades: presentació, cos i clàusules finals. En la presentació, s'esmentava el nom del notari, la data, el lloc i el nom del difunt, així com la professió o categoria social, tot i que aquesta darrera informació no sempre és present. En aquesta primera part s'assenyalava la persona, que havia sol·licitat l'elaboració de l'inventari i els vincles, que tenia amb el difunt. En el cos del document, el notari procedia a descriure, inicialment, la ubicació de la casa inventariada i posteriorment cadascuna de les estances de l'habitatge -llits, cadires, taules, quadres, joies, eines de conreu, parament de la taula, vaixel·la- i finalment els béns immobles. En la darrera part del document, apareixia les formules de rigor, la data de finalització de l'inventari, els testimonis i les validacions dels notaris.

Per la seva banda, les deixes testamentàries esdevenen uns documents molt interessants per a analitzar aspectes socials i socioculturals de l'estructura familiar i les relacions socioeconòmiques. Entre el gruix d'informació fornida per aquesta documentació, cal ressaltar la institució de l'usufructuari, l'hereu i els marmessors. Però resulta, també, rellevant per conèixer la institució de misses i aniversaris i l'elecció de la sepultura.

Finalment els deutoris, censals morts, violaris, VCG i compravendes subministren informació sobre l'endeutament popular i la desviació de capital, tot i que cada mecanisme creditor oferia unes especificitats concretes, que més endavant s'analitzaran. Al marge de les singularitats de cada tipus d'endeutament, aquestes fonts aportaven dades de caire social (ofici del deutor i creditor, posseïdors i sol·licitants de capital, situació econòmica dels grups socials, nòmina dels elements parasitaris), conjuntural o causal (motivacions explícites per recórrer al deute, declaració de projectes i finalitats, estructura de motivacions socials, esquema de prioritats), econòmic des del punt de vista financer (capital contractat, tipus d'interès, moneda, preus, altres instruments de crèdit contractats) i des del punt de vista patrimonial (cases, peces de terra, barques, molins), jurídic-institucional (legislació de contractes, procediment de resolució de

¹⁵ Lencina Pérez, Xavier, "Los inventarios post-mortem en el estudio de la cultura material y el consumo. Propuesta metodológica. Barcelona, siglo XVII" Torras, J; Yun, B, (dir.), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX*, Valladolid, 1999, pp. 43 i ss.

contractes, clàusules jurídiques d'incidència econòmica) i finalment històriques (informació referent al context històric general, incidències aleatòries als contractes, transcripció de documents registrats anteriorment)

5. La documentació d'origen divers

Sota aquest epígraf, hom ha recopilat tota aquella documentació difícil d'encabir en els altres blocs temàtics; és el cas de les fonts relacionades amb els drets del General, la sèrie del Mestre Racional, corresponent als recomptes de població i la Matricula de 1637.

El fons de la Generalitat de Catalunya, dipositat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, constitueix un mitjà de primer ordre per aproximar-se a la protindustrialització, atès que recull els Drets del General o generalitats. Aquests tributs gravaven sobre diferents tipus de mercaderia. Destacava el dret de cera, que s'aplicava sobre les compravendes de roba; el dret de bolla de plom sobre panys i draps elaborats al Principat i el dret d'entrades i eixides sobre el valor dels productes, que entraven i sortien del país per via terrestre o marítima.

Tanmateix la investigació s'ha recolzat, exclusivament, sobre el contingut del dret d'entrades i eixides a causa de les deficiències del dret de bolla de plom i l'absència de dades relacionades amb el dret de cera. Gràcies a la informació extreta del dret d'entrades i eixides s'ha pogut valorar la intensitat de l'activitat comercial originada des dels ports d'Arenys de Mar i Canet. S'ha pogut esbrinar quines eren les principals mercaderies objecte de mercadeig i quins eren els principals mercats exportadors i importadors.

Malauradament les dades recollides ofereixen una visió parcial del flux comercial d'aquestes localitats a causa fonamentalment de les limitacions inherents a aquesta font. Per una banda, es disposa, exclusivament, de dades referides als anys 1663, 1664 i 1665. A aquesta limitació, cal afegir que la totalitat d'aquestes anyades és incompleta, ja que es disposa de dades trimestrals. Per altra banda, cal tenir present els esculls derivats de la pròpia naturalesa de la font analitzada. En aquest sentit, s'ha

de tenir molt present, que es tracta d'una documentació fiscal, la qual cosa provoca, que estigui sotmesa a importants ocultacions.

Amb tot, malgrat les seves delimitacions, el dret d'entrades i eixides esdevé una eina molt preuada per conèixer la intensitat i l'abast de les relacions mercantils desenvolupades a Canet i Arenys de Mar a mitjan segle XVII.

La sèrie del Mestre Racional aglutina el conjunt de fogatges de població elaborats durant l'època moderna. Tot i les reserves que aquesta documentació suscita, s'ha treballat amb les dades aportades pels fogatges dels anys 1497, 1515, 1553 i els censos de població de 1708, 1719 i 1787, al marge dels recomptes de caire local esmentats per la bibliografia. Gràcies a aquest reguitzell de recomptes, s'ha pogut disposar d'una primera aproximació a la distribució i evolució de la població en les diferents localitats objecte d'anàlisi. En cap cas l'objectiu d'aquest estudi ha pretès revisar la informació continguda en aquesta documentació, atès que ja es disposa d'un treball referit a la comarca elaborat per Josep Iglésies.¹⁶ Amb tot en determinats casos, s'ha realitzat algunes lleugeres modificacions, amb l'objectiu de disposar d'una sèrie el més completa possible corresponent a cadascuna de les poblacions analitzades: Arenys de Mar, Canet, Tordera, Vilassar, Llaveneres i Cabrera.

Precisament, aquest mateix historiador ha ressenyat alguns dels esculls més rellevants d'aquesta font: omissions o la dificultat de la conversió de focs en habitants, especialment, en el cas dels focs eclesiàstics. Així el fogatge de 1515 ha estat definit de poc rigorós i no massa fiable per Iglésies, en contrast amb el de 1553. L'escassa fiabilitat d'aquesta font és atribuïble al seu origen de caire fiscal. En general tots aquests recomptes responien a imposicions extraordinàries acordades per les Corts per a subvenir campanyes bèl·liques, donatius a reis o subvencions i tributs per satisfer determinades despeses. Sens dubte, les mancances d'aquesta font fan recomanable contrastar la trajectòria demogràfica amb altres indicadors alternatius.

Finalment altra documentació consultada ha estat la Matricula de francesos de 1637. En el context de les hostilitats amb França, es va ordenar la confecció d'una minuciosa matricula. En aquest document, hom havia de fer constar tots els francesos

¹⁶ Iglésies Fort, Josep, *La població del Maresme a la llum dels censos generals*, Mataró, 1971.

establerts a la costa catalana des de Salses a Tortosa, els quals havien de declarar llurs noms, edat, procedència, nivell de riquesa, professió, anys de residència a Catalunya i a la localitat, estat civil, nacionalitat de l'esposa, nombre de fills i parents ubicats en el territori català. El funcionari encarregat d'elaborar l'enquesta des de Malgrat a Tarragona, exclosa Barcelona, va ésser el Dr. Josep Eva, Assessor de la Capitania General de Catalunya i va comptar amb el suport d'un notari de cada municipi.

La informació aportada per aquesta font ha estat utilitzada parcialment, ja que interessava quantificar el nombre de francesos ressenyats en cada població, així com conèixer la seva procedència geogràfica i ofici. D'aquesta manera s'ha pogut contextualitzar millor les dades extretes dels llibres de matrimonis i reduir la nòmina de francesos sense procedència assenyalada.

6. La metodologia emprada

En línies generals, la metodologia de treball s'ha concretat en una primera fase de recollida d'informació, una segona d'anàlisi quantitativa i serial de les dades aplegades i finalment una darrera etapa d'interpretació dels resultats aconseguits i contrast amb la bibliografia.

Des del punt de vista demogràfic, cal assenyalar que s'ha resseguit l'anomenat recompte global, anònim o mètode anglès, en detriment del mètode francès o de reconstrucció de famílies. Sens dubte, diferents arguments justifiquen aquesta elecció. Així, el recompte global anònim destacava, perquè permetia treballar amb un volum d'informació més elevat. Aquest aspecte resultava summament interessant en aquesta recerca, ja que un dels objectius era poder confrontar la situació social i econòmica de les poblacions seleccionades de la comarca amb el màxim de dades disponibles. Així mateix, aquesta metodologia possibilitava conèixer una gran quantitat d'informació essencial i localitzar els períodes susceptibles d'una anàlisi més profunda. Finalment el seu buidatge i tractament més àgil facilitava, que es pogués aprofundir en elements de caire més econòmic.

Abans de procedir al buidatge de la documentació objecte d'estudi, calia delimitar l'àmbit cronològic de la recerca. Des del punt de vista temporal, tot i que es plantejava una

recerca de llarg abast cronològic, calia fixar unes perioditzacions en determinada documentació, a fi de facilitar la comparació i poder copsar, si es donava algunes alteracions significatives. Així es va establir tres etapes corresponents als anys 1580-1620, 1660-1700 i 1775-1800. L'elecció d'aquests períodes era premeditada. Es tractava de conèixer l'evolució del deute privat i de la cultura material en unes conjuntures econòmicament adverses, segons la bibliografia, és el cas dels anys 1580-1620 i 1775-1800; i en unes altres d'expansives, és el cas del 1660-1700.

Respecte a l'anàlisi de la informació consultada, cal diferenciar entre, per una banda la documentació de caire més quantitatiu i per altra, la de tipus més qualitatiu i descriptiu. El buidatge dels sacramentaris, els fogatges i l'anàlisi dels diferents sistemes d'endeutament s'ha realitzat seguint, en part, uns criteris quantitius. Interessava no només esbrinar el nombre anual de natalicis, defuncions i matrimonis, sinó també quantificar els caps de casa ressenyats en els diferents fogatges. Aquest recompte resultava, també, interessant poder-lo fer en el cas dels crèdits. D'aquesta manera es podia definir, quins havien estat els períodes cronològics més crítics. Sens dubte, la coincidència d'unes etapes de sobremortalitat, amb unes de davallada de la natalitat i d'augment de la contractació de crèdits testimoniava l'existència d'una conjuntura recessiva.

Tanmateix, la constatació d'una crisi econòmica s'havia de recolzar amb altre tipus d'informació més descriptiva. Per aquest motiu, la investigació ha conjuminat aquestes dues anàlisis, una més quantitativa i altra més selectiva. Davant la informació fornida pel document, s'ha extret aquelles dades, que podien resultar rellevant per l'estudi que es plantejava realitzar. En cada tipus de document, s'ha fixat uns criteris de selecció diferents. En el cas de la documentació eclesiàstica, i en concret dels sacramentaris, cal destacar les partides de baptisme, on interessava comptabilitzar el nombre de fills il·legítims i les denominacions que rebien. Amb aquestes dades, es pretenia arribar a escatir, si es tractava d'un abandonament o d'una relació extraconjugual. En el cas de les actes de casament, hom ha aprofundit en l'estat civil dels nuvis, la seva procedència geogràfica i finalment l'ofici del contraent. Respecte a les defuncions, interessava diferenciar la mortalitat infantil, coneguda com albat, i l'adulta o cossos. Així mateix, en circumstàncies

molt puntuals, les causes del traspàs podien resultar rellevants per a la recerca duta a terme; és el cas dels òbits a causa de la pestilència o d'un aiguat.

De les llibretes de compliment pasqual, hom ha quantificat el nombre de residents per casa, el tipus de lligam familiar existent respecte al cap de casa, l'estat civil del cap de casa i finalment l'existència o no de servei domèstic.

La investigació s'ha recolzat, també, amb la informació aportada per les Visites Pastorals. En aquest cas, es plantejava la necessitat de disposar del màxim d'informació sobre les parròquies consultades. Així, calia aprofundir en aquells documents, en què es referenciava l'estat i la fiabilitat dels llibres parroquials, així com l'existència de confraries gestionades per estrangers.

Respecte a les fonts municipals, cal diferenciar les llibretes del clavari de les actes del consell. En el cas del clavari, s'ha aprofundit en el valor de les entrades i les eixides, així com la causa i el valor monetari de cada partida. Interessava esbrinar quins eren els conceptes, que resultaven més onerosos al municipi: allotjaments, compra de cereals, salaris de metges durant una pandèmia. Altre aspecte rellevant era indiscutiblement l'abast de l'endeutament de la universitat. Tanmateix aquesta font no destacava per ésser massa generosa en detalls, per la qual cosa la lectura de les actes del consell podia contrarestar aquest silenci documental. Amb tot, hom ha seleccionat, exclusivament, aquelles resolucions municipals, que subministraven informació de tipus més puntual i anecdòtic, com les referències sobre els efectes de la pesta sobre la població o la contractació d'un mecanisme d'endeutament.

A partir del buidatge dels capbreus, hom ha analitzat el tipus de senyoria, l'estructura professional dels declarants, el nombre de peces de terra descrites, la seva extensió, el tipus de conreu, així com les seves afrontacions, el tipus de prestacions personals, el pagament de censos i finalment la vigència o no dels Mals usos i del Sagrament i homenatge.

Semblantment al què succeïa amb els sacramentaris, l'estudi dels mecanismes d'endeutament s'ha realitzat des d'una doble vessant, la quantitativa i la descriptiva. Des del punt de vista descriptiu, s'ha aprofundit en l'ofici del deutor i creditor, les causes del crèdit, el valor econòmic del deute, les condicions fixades per retornar el préstec i finalment

la peça o casa venuda, en el cas de les VCG i les compravendes. Sens dubte, la confrontació dels resultats obtinguts en l'estudi més quantitatiu i el més descriptiu facilitava, que es pogués definir un període determinat de recessió o d'expansió econòmica.

Els inventaris post-mortem es caracteritzen pel seu caràcter descriptiu. Davant la munió de dades subministrades, calia establir uns criteris de selecció. En aquest sentit, hom ha prioritzat l'estudi de l'ofici del difunt, l'estructura de l'habitatge, l'utilatge agrícola i professional, la tinença de bestiar, l'arrelament dels objectes de luxe (quadres, miralls, joies) i els principals canals d'inversió econòmica (peces de terra, masos, cases, barques, crèdit, companyies comercials)

Respecte a les deixes testamentàries, hom ha resseguit uns criteris concrets. Per una banda, s'ha escollit aquelles darreres voluntats, que fornien dades sobre l'estructura familiar: valor del dot, la legítima, tipus de relació interfamiliar. Per altra banda, s'ha seleccionat aquells testaments de francesos, ja que d'aquesta manera es podia valorar el seu grau d'arrelament al Principat, el seu nivell de riquesa, l'existència o no de confraries i sepultures d'estrangers.

En el cas del Dret d'entrades i eixides, hom ha analitzat el valor econòmic de les importacions i exportacions, les principals mercaderies exportades i importades, així com els principals mercats d'exportació i d'importació. Finalment la matrícula de francesos de 1637 ha permès quantificar el nombre de francesos residents a cada localitat, el seu ofici i la seva procedència geogràfica. Aquest darrer aspecte ha resultat summament rellevant, per tal de poder esbrinar l'origen d'alguns dels estrangers localitzats en el llibre de matrimonis.

Una vegada analitzada la documentació, calia ordenar la informació extreta a partir de diferents quadres estadístics i gràfiques. Sens dubte, les representacions gràfiques corresponents a les diferents variables demogràfiques i a les finances municipals ha possibilitat visualitzar millor la seva evolució cronològica i localitzar aquelles etapes de creixement i de recessió. Respecte a la demografia, hom ha recorregut a una gràfica de tipus anual corresponent als baptismes, matrimonis i defuncions de cadascuna de les parròquies consultades. Tanmateix, la seva plasmació en la gràfica mostrava unes accentuades oscil·lacions. Calia, doncs, recórrer al càlcul de les mitjanes mòbils de 5 i 13

anys per suavitzar aquestes oscil·lacions tan brusques i conèixer l'evolució de cada variable en cicles més curts i més llarg.

Tanmateix, un dels esculls ha estat l'existència de buits documentals en el registre parroquial. Quan es tractava d'un any concret, s'ha recorregut al càlcul de la mitjana dels dos anys immediatament anteriors i posteriors a l'any problemàtic. Així s'ha pogut treballar en sèries contínues. Amb tot, el problema s'agreujava en el recompte de defuncions a causa de l'important subenregistrament d'albats. Els casos més evidents corresponien a Tordera i Arenys de Mar. Sens dubte, la visualització de la gràfica de les defuncions d'aquestes localitats evidenciava perfectament una evolució anormal. Per aquest motiu, s'ha agregat un 50% al nombre d'òbits quantificats en aquell període de subenregistrament d'albats, ja que la bibliografia considera, que la mortalitat infantil representaria aquest valor percentual, respecte als cossos.

En el cas de les finances municipals, s'ha representat gràficament l'evolució anual dels ingressos i els deutes d'aquest organisme en cada centúria, així com els arrendaments municipals i els allotjaments militars. Tanmateix, amb l'objectiu de poder analitzar millor la seqüenciació dels ingressos del consistori arenyenc s'ha recorregut a una representació, corresponent a una mitjana mòbil de 13 anys.

En la resta de casos s'ha recorregut a la realització de quadres estadístics per facilitar la comprensió de l'evolució de l'estructura familiar, la intensitat de les transaccions comercials, l'estructura de la propietat, de la cultura material i l'endeutament privat.

Una vegada coneguda l'evolució de les localitats analitzades i les seves especificitats, calia contrastar els resultats obtinguts amb els ressenyats per la bibliografia. Aquest aspecte resultava transcendental per valorar, si els fenòmens apreciats es donaven a d'altres enclavaments de la comarca, de Catalunya, d'Espanya i fins i tot d'Europa. En ocasions, les limitacions derivades de la documentació consultada obligava a fer un exercici de comparació bibliogràfica més important; és el cas del capítol referent a l'estructura familiar i a l'activitat comercial.

Sens dubte, la proximitat geogràfica de les localitats analitzades amb Mataró ha estat determinant. Hom disposa d'un ampli ventall d'estudis sobre la capital del Maresme des de múltiples punts de vista. Aquesta circumstància no podia ésser en cap cas

negligida. Per aquest motiu, un dels puntals d'aquesta investigació ha residit en dilucidar, si els fenòmens apreciats a les sis localitats consultades es varen produir a Mataró. En la mateixa línia el veïnatge del Maresme amb el Vallès Oriental, ha propiciat, que s'analitzés amb deteniment l'evolució demogràfica, l'estructura de la propietat i l'endeutament municipal vallesà.

En definitiva, la confrontació dels resultats obtinguts amb els assenyalats en d'altres investigacions ha permès contextualitzar millor alguns dels fenòmens detectats i determinar amb major rigurositat les peculiaritats i especificitats d'aquestes poblacions del Maresme, respecte a la bibliografia comarcal, catalana, espanyola i europea.

2. MARC GEOGRÀFIC

L'anàlisi del territori esdevé un element imprescindible en qualsevol treball històric. Tanmateix aquest aspecte assoleix una rellevància especial, quan l'àrea que s'analitza es caracteritza per aplegar tot un conglomerat de situacions força diferenciades. Així a l'interior de la comarca estudiada, s'observa la pervivència d'un cert contrast entre el que hom ha denominat Alt i Baix Maresme; distincions assenyalades no només pels historiadors i erudits locals, com Josep Maria Pons Guri, sinó també pels mateixos coetanis.

Al llarg del capítol s'examinarà el relleu, la vegetació, els corrents fluvials, la climatologia i finalment la configuració i delimitació històrica de la comarca. Tot plegat, però des d'aquest dualisme entre Alt i Baix Maresme. De fet, fins i tot la mateixa Gran Geografia Comarcal de Catalunya reproduïx aquest esquema, ja que analitza per un cantó, l'economia i l'evolució dels pobles del Baix Maresme i per l'altra, l'Alt Maresme, després d'haver apuntat algunes consideracions generals.

Cal aclarir, que en aquest capítol no es pretén en cap cas jutjar la idoneïtat o no d'aquesta comarca. Tanmateix seguint la línia del treball plantejat, es vol emfatitzar les diferències existents a l'interior d'aquesta demarcació.

1. Delimitació i configuració del relleu de la comarca

La comarca del Maresme es troba ubicada al costat del mar, al nord-est de Barcelona, en una franja que segueix la Serralada Litoral catalana i la riba marítima, des del turó de Montgat fins a la desembocadura de la Tordera, resseguint la cresta divisòria, que la separa de la comarca del Vallès Oriental.

Tot el territori està format per una estreta llenca de terra, situada entre la mar i la Serralada Litoral, que rep els noms de serres de Sant Mateu, del Corredor i del Montnegre. L'amplada de la zona oscil·la des d'un mínim de cinc quilòmetres a un màxim de quinze, en línia recta, entre el seu límit de la carena de la serralada i el litoral marítim. La llargada de la costa entre Montgat i la desembocadura de la Tordera és aproximadament de cinquanta quilòmetres. La seva superfície total se situa en 396,01 km².¹

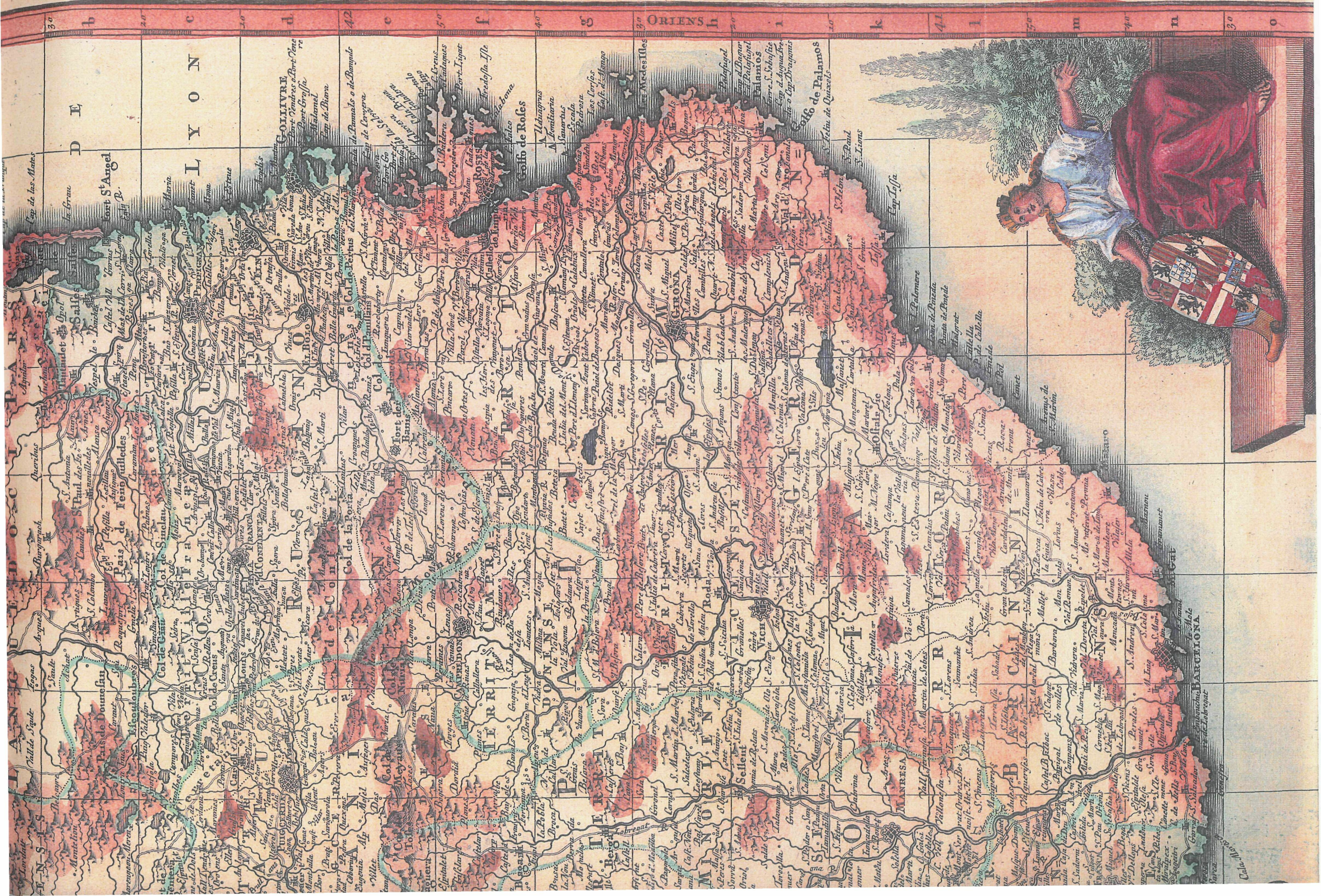
¹ *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Barcelona, 1982, T. VI, p. 348.

D'unitats pròpiament geomòrfiques només n'hi ha dues: la Serralada Litoral i l'Andana Litoral. Respecte a la primera, s'observa com el seu vessant migjornenc (el nord és vallesà) ocupa més de dos terços de la comarca. La divisòria hidrogràfica amb el Vallès Oriental (Conca del Besòs, i al sector nord-est, conca mitjana de la Tordera), coincideix amb la carena orogràfica: turó de la Cascollada (465 metres d'altitud), de Sant Mateu (499 metres) de Séillecs (534 metres), del Corredor (632 metres) i de Montnegre (759 metres).

Aquestes altituds modestes s'expliquen per la facilitat, amb què es descompon el granit, quan en ambients tirant a càlids, és atacat per l'àcid carbònic, que les aigües porten en suspensió. Mentre els feldspats esdevenen argiles i les miques minerals ferruginosos, els quarsos formen la massa sorrenca i emmotilable coneguda per sauló, que empasta la roca viva amb gruixos de fins a 10 metres. Precisament el sauló ha tingut una gran rellevància en la configuració de sòls fèrtils per a l'agricultura. Amb tot, a les muntanyes, es localitza granits de gra fi, les aplites, més resistents, així com discs porfírics, que solen orientar les carenes i la xarxa hidrogràfica secundària. A més apareixen materials metamòrfics, com les llicorelles, silurianes d'època paleozoica, que cobreixen els granits de la base de Montnegre i que no han pogut escombrar l'erosió postherciniana. Afloraments metamòrfics expliquen la persistència del turó d'Onofre Arnau, vora Mataró, o dels relleus durs, que esprimatxen les platges entre Caldes d'Estrac i Calella. Precisament a partir de la població de Caldes d'Estrac, el relleu esdevé més rocós i abrupte, la qual cosa ha portat, a què hom consideri aquesta zona, com el preludi de la Costa Brava.

Els nivells dels cims de les carenes granítiques voregen els 500 metres i formen retalls d'un nivell d'erosió aplanat per l'enfondiment dels vessants. A mig vessant, a uns 250 metres d'altituds, un altre nivell d'erosió talla el pendent i va ésser aprofitat, ja d'antic, pel poblament. Un tercer nivell, d'uns 20 metres d'altitud, que cap al nord-est arriba als 40 metres, marca el final d'aquest peu de muntanya granítica i ha acostumat a constituir l'emplaçament de les viles "de dalt".

L'andana litoral és especialment estreta al peu del turó de Montgat i de Caldes d'Estrac fins vora Calella, a aquesta última localitat s'eixampla fins a 1 km i al delta de la Tordera fins a 2 km. Tanmateix aquestes terres baixes, gairebé a nivell de mar, s'endinsen per les valls principals de la mateixa Tordera, i de les rieres de Vallalta, d'Arenys, d'Argentona. El material, que ha format aquesta andana, procedeix

Vertical text on the right side of the map, likely a title or a reference, including the word 'Catalonia'.

* PROCEDÈNCIA DEL MAPA: ICC. (1725-post 1742) Catalonia Principatus et Ruscinonis ae Cerritania comitatum exactissima delineatio cura et studio Matth Seutteri. Augusta Vindel.

d'al·luvions, les aportacions torrencials, i dels arrossegalls marins, que un corrent de deriva aporta del delta de la Tordera tot regularitzant el litoral.

La proliferació de rieres i petits rials constitueix un dels trets distintius del Maresme.² Entre el riu Tordera i el Besòs es comptabilitza vuit rieres petites, les quals no sempre aporten aigua. Cadascuna d'aquestes rieres desemboca a Pineda, a Calella, a Sant Pol, a Canet, a Arenys de Mar, a Caldes d'Estrac a Mataró i finalment a Premià.

Les rieres són grans dics de sorra -granit descompost- normalment secs, que discorren des dels cims fins a la mar, tot servint de desguàs dels vessants muntanyencs i de canals d'arrossegaments de materials de descomposició cap a les parts riberenques. La diferència entre rieres i rials rau en la grossària i en la funció de cadascun d'aquests accidents. Les rieres són més amples i esdevenen la columna vertebral del vessant d'aigua. Torrenteres en el seu naixement es van eixamplant, a mesura que s'acosten al mar, perden els marges i discorren com a eix al mig de les valls de la comarca. Quan travessen els pobles, adquireixen una violència extraordinària, ja que moltes es converteixen en espaiosos carrers, gairebé avingudes, que flanquejades a voltes de plataners o moreres, constitueixen el centre neuràlgic del nucli urbà. En ocasions, les rieres constitueixen, també, vies de comunicació entre els pobles.

En canvi els rials són torrenteres més petites, que, per regla general, recullen les aigües dels flancs del vessant per portar-les fins a la riera. Molts rials, però, desemboquen en altres rials, formant una xarxa, que s'estén als peus dels turonets. N'hi ha també, que van a parar directament al mar. Els rials, nascuts al cim dels pujols entre alzines i arbusts, presenten un aspecte torrencial en els seus inicis. Posteriorment avancen en una amplada, que no supera els cinc metres, encaixonats entre dos marges plens de fonoll, romaní, espígol i coronats de canyars i alocs. En zones de terra molt tova, caven veritables congosts. Quan el rial és estret, els canyars, a banda i banda, en ajuntar-se per dalt, formen voltes de canó.

A mesura que els rials es van aproximant a les poblacions, els marges són substituïts per les tàpies i les parets de les hortes de fora vila. Els rials, que arriben a penetrar a les poblacions, esdevenen un carrer més. Els rials i les rieres assolixen el moment de màxim protagonisme amb la pluja, especialment en les grans tamborinades d'estiu. Aquests camins de carro polsegosos, aquelles llenques de sorra eixutes es

transformen, per moments, en rius torrencials, a causa de la poca permeabilitat del terreny i a la intensitat dels xàfecs estivals.

L'aigua d'un color marró fosc brut baixa a grans onades, engreixades pel fang, amb una força inusitada, que el pendent afavoreix i arrossega pedres, troncs, canyes i tot el que troba en la cursa. El factor sorpresa és característic. Els rials aboquen les aigües a d'altres rials en un complex enreixat, per anar a parar a la riera i així engrandir-ne el cabal.

Si en analitzar l'estructura geomorfològica de la contrada s'intuïa l'existència d'un relleu més abrupte a partir de Caldes d'Estrac, les rieres i rials del Maresme no són tampoc homogenis. Així les rieres del Maresme pròpiament dit es caracteritzen per ésser més rectes, més amples i d'avingudes no tan tumultuoses. Per contra, les rieres i els rials de la banda oriental; sobretot els de la franja compresa entre Arenys i Calella, presenten un traçat més sinuós, són més estretes i les rierades són molt més violentes, atès que s'obren pas entre un terreny més resistent.³ Probablement la riera de Sobirans, que travessa Arenys de Munt i Arenys de Mar i recull les aigües d'un ample vessant, és la més furiosa de totes les de la comarca.

El perill de les riuades ha format i forma encara avui dia part de la quotidianitat dels habitants del Maresme. La lectura de les partides de defunció, així com les memòries d'alguns maresmenecs ho testimonia. A tall d'exemple, a l'octubre de 1743, es localitza l'òbit de Marina Rossell, que morí ofegada per la riera i "*se la va trobar avall mig despullada*"⁴. També cal esmentar l'enterrament de dos cadàvers "*que se ofegaren en la riera de Argenton 8 dias antes i despres la mar los trage en la parroquia de Vilasssar*"⁵. Aquest fet evidencia, fins a quin punt l'aigua assoleix una potència inusitada en determinades ocasions.

Més enllà de les pèrdues humanes, les rierades varen provocar també importants destrosses materials i varen malmetre la collita. Així l'onze de novembre de 1722 va tenir lloc una "horrorosa tempesta" a Arenys, la qual va provocar l'enfonsament de diverses cases. Les aigües de la rambla varen penetrar pel capdamunt del carrer de l'Església, paral·lel a la riera, i a través d'aquesta via, varen no només inundar el

² Cal destacar la publicació de Forn Salvà Francesc, *Entranyable riera*, Arenys de Munt, 2002.

³ Espriu Malagelada, Agustí; Noguera Baró, Núria; Pons Recolons, M. Assumpció de, *Aproximació històrica al mite de Sinera*, Barcelona, 1983, p. 21.

⁴ APAM, V Llibre de defuncions, octubre de 1743.

⁵ APVD, VIII Llibre de defuncions, octubre de 1719.

temple, sinó també destruir sepultures i arrossegar molts cadàvers a la mar.⁶ Finalment en les memòries de la casa Bellsollell d'Arenys de Munt es descriu l'aiguat del 9 de juny de 1794:

“Al matí ploqué tant que la riera luego vingué furiosa y rompé la paret de la riera prop de la feixa del barri y en rompé passadas de 29 canas. Y la agua se estengué per lo camp trobant-se sembrat de blat y bon blat que y avia com may hi hagués agut, que era la admiració de tot lo poble”.⁷

L'esbós de la vegetació del Maresme no és una feina fàcil, atesa l'acció de l'home sobre aquest territori (expansió de la vinya, la desforestació dels boscos i la construcció de nous habitatges).⁸ Només les descripcions dels coetanis i dels viatgers permeten aproximar-se al paisatge dels segles moderns, malgrat el seu caràcter subjectiu.

De natural el Maresme és un país de bosc mediterrani, principalment, d'alzinars. A la part del nord-est, l'alzinar alternaria amb la sureda, que ocuparia els solells secs damunt granit. A la part alta de Montnegre i probablement també els cims del Corredor, del Montalt i de Séllecs, l'alzinar agafaria un caràcter muntanyenc més o menys accentuat (disminució dels arbusts i de les lianes sensibles al fred, penetració d'algunes espècies euro-siberianes acidòfiles)

Tanmateix en el decurs del temps, l'acció de l'home ha contribuït a alterar el paisatge primitiu, especialment, als vessants, que miren al sud, més secs i calents. Així desapareguts els antics alzinars i arrossegada per l'erosió, la terra, que cobria la roca, només una magra brolla d'estepes i brucs, sovint amb un estrat superior del pi pinyoner, vesteix els saulons aixaragallats. Fins fa poc temps, vinyers, garrofers i d'altres conreus mediterranis cobrien grans extensions a les terres antigament forestals. Més recentment, la proliferació de les urbanitzacions, que impedeix la regeneració de la vegetació natural, ha reduït una gran part del paisatge a un extens suburbi disharmònic i en vies de destrucció cada vegada més accentuada.⁹

⁶ Espriu Malagelada, Agustí; Nogueras Baró, Núria; Pons Recolons, M. Assumpció de, *Aproximació històrica al mite de Sinera*, pp. 21-22.

⁷ Simon l'arrés, Antoni, *Pagesos, capellans i industrials a la Marina de la Selva*, Barcelona, 1993.

⁸ Montserrat, P, *Flora de la Cordillera Litoral Catalana (porción comprendida entre los rios Besòs y Tordera)*, p. 23.

⁹ Espriu Malagelada; Nogueras Baró, Núria; Pons Recolons, M. Assumpció de, *Aproximació històrica al mite de Sinera*, p. 353.

Pere Gil descriu, quin era el paisatge característic del litoral català als anys 1551-1622 amb aquestes paraules:

“En toda la part maritima de Cathaluña; y en toda la part mediterranea que dista del mar, buyt, ò, deu lleguas poc mes ho manco; y ha figueras, oliveras, alzinas, roures, carrascias, surers, faxos, pins vers y borts, albes bianchs, chops que per altre nom se diuen pollis, noguers, arbossos, chiprers, tarongers, limoners y llimoneras, amellers, ginjolers, albarcoquers, codonyers, sirers, preseguers, pereas, pruneras, pomeras serveras, nespleras, moreras y algunas parts de aquesta y ha castanyers, avellaners. De aquestos y altres arbres y ha gran abundancia de leña en ditas parts de Cathaluña: en especial de oliveras, alzinas, roures, arbossos, y pins. Y dels pins y matas se fa carbo per als ferrers, y delas alzinas y roures se fa carbo per al necessari us particular delas casas”.¹⁰

L'home modern extreia la fusta del bosc maresmenc per construir galeres, naus o timons, tal com Pere Gil assenyala en la seva Geografia:

“Y es que com en Cathaluña y haya grandisima abundancia de alzinas, roures, pins vers i borts, avets, albers, chops ò polls, fayxos y noguers; la fusta dels quals arbres per à fabricar Galeras y Naus es proprissima è importantissima. Perque delas alzinas y roures per ser fusta fortissima se fan las carenas, costellas, timons y barras travesseras, y altres que hajan de patir força y pes dins las Naus y Galeras y altres veyxeilles, les quals son en los Veyxeils de mar com los ossos y nervis en los homens y animals. Del pins, y del melisa dels se fan las osts foranas que tocan en la aygua y se enclavan enlas costellas”.¹¹

Tanmateix els homes de la contrada obtenien, també, els pinyons dels seus boscos. Aquest fruit d'aparença minúscula va reportar abundants beneficis econòmics, mercès a la seva comercialització. Quan s'analitzi l'activitat comercial desenvolupada des dels ports d'Arenys de Mar i Canet, es podrà observar la transcendència d'aquest fruit sec. Malauradament la riquesa dels boscos maresmens va patir una

¹⁰ Iglésies, Josep, Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de coses naturals segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona, *Quaderns de Geografia I.*, Barcelona, 1949, p. 226.

sobreexplotació. La tala dels boscos per l'obtenció de la fusta, així com l'expansió de la vinya va contribuir a la progressiva desforestació d'aquest terrenys, la qual cosa va desencadenar, que les rierades fossin més violentes.

Salvador Llobet en la seva Geografia Agrària descriu les alteracions, que el paisatge del Maresme ha patit en el decurs del temps:

“En el bosque que ocupó la mayor parte del territorio comarcal, sobre todo en la zona montañosa, predominó el pino piñonero. Con suelo muy silicico, y a menudo arenoso, sin fríos importantes, el pinus pineo o piñonero es aproximadamente el único, en contraste con la vecina comarca del Vallés, en que a estas especies de pinos aparecen muy mezcladas. Las encinas se hallan en las cumbres más frescas y de suelo más húmedo, hacia los 450 m. Acostumbran a formar el bosque dominante, a excepción de la montaña del Montnegre. También en este monte se hallan robles más difundidos en la vertiente occidental en la comarca del Vallés. En el curso de los tiempos la vegetación original ha sido muy transformada tanto por la plantación o eliminación de especies como por roturación agrícola. La encina ha sido perseguida en las partes bajas, de suelo húmedo, donde se la encuentra todavía entre los cultivos, en los ribazos de los torrentes encauzados por la acción humana. El árbol más significativo es la haya. La despoblación forestal es importante en los montes al sudoeste de la riera de Argenton, seguramente por la acción del hombre que lo atacó con sus cultivos de viñedo en el siglo pasado y por el fuego.”¹²

Cal parar esment a la informació fornida pels viatgers, que travessaren la contrada, els quals esmenten aquells aspectes, que els varen suscitar més atenció. De les seves paraules es desprèn la pervivència d'un contrast entre el paisatge de la zona del Baix Maresme, el litoral de l'Alt Maresme i l'interior d'aquesta última àrea:

“El camino de Barcelona a Mataró es muy agradable, pero nada en toda España me ha parecido comparable a la deliciosa jornada siguiente. Un camino nuevo [a partir de Caldes d'Estrac], que sigue las sinuosidades de la costa, subiendo y

¹¹ *Ibíd.*, p. 228.

¹² Llobet, Salvador, “De geografía agraria de la comarca del Maresme” *Estudios Geográficos* núm. 58, Madrid, 1955, pp. 23-71.

bajando las laderas, a veces escarpadas, de los cerros excavados en la roca, en algunos lugares, atraviesa lindas poblaciones que, por la construcción de sus casas decoradas con sencillez, su limpieza y hasta por la actividad industriosa de sus habitantes, recuerdan las comarcas más agradables de Holanda. (...); Calella uno de los más lindos lugares de la costa donde se trabaja bien el algodón, la seda y los encajes, Pineda, y, por fin Malgrat, tras el cual se deja este camino delicioso y las orillas del mar, para adentrarse en una región agreste [l'Àrea de Tordera]”.¹³

En la seva *Cataluña Ilustrada*, publicada l'any 1678, Esteve de Corbera descriu la costa catalana amb aquestes paraules:

Esto ha de ser con mayor distinción y cuydado que en las otras dos demarcaciones por ser lo más poblado y conocido de toda la provincia, y adonde con mayor frecuencia acuden las naciones estrangeras por el comercio que allí se tiene con todos los Reynos de Europa (...) Estan casi todas las montañas de Cataluña habitadas, y cultivadas, siempre verdes, y hermosas con agrado, porque apenas ay distancia notable sin ella. En sus mayores asperezas se descubren Castillos y lugares: y entre aquellas soledades se hallan edificios y casas que algunas dellas con ser de labradores parecen palacios de Príncipes. Entre los riscos y peñas ay viñas y sembrados bosques frutales, que de lejos se muestran como partos alegres y provechosos o de la agricultura o de la misma naturaleza (...) No tienen que desear vinos estrangeros por las diferencias que dellos se cogen en varias partes de admirable gusto, olor y color. En Rossello claretos y Moscateles. En Alella y Mataron y los demas lugares de la costa desde Barcelona hasta Blanes (...) clartes y blancos tan enteros y vigorosos que los navegan a las Indias (...). Piñones en toda la costa, y tantos que bastan para el sustento del Reyno, y para proveer los de Valencia, Murcia, Granada y Andaluzia. Tierras ay que no son muy fertiles de mieses y suelen ser ricas por la abundancia de frutas que producen porque de las secas tienen negociación de no poco valor y provecho. De las frutas de agrio como naranjas, cidras, limas, limones, azanboas, naranjas pontiles y otros enxertos y naturaleza diferentes la mayor parte de la costa de

¹³ Llovet, Joaquim, “Tableau de l’Espagne Moderne [Baró de Bourgoing] *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* núm. 15, p. 34.

Cataluña esta llena dellas en tanta abundancia que se cargan navios y proveen muchos lugares de Francia”.¹⁴

Coetàniament el mestre de camp Ambrosio Borsano va traçar el recorregut des de Montgat fins a Mataró, tot i que des d'un punt de vista estratègic i militar:

“(…) continuando el dicho [el camí de la costa] pássase la torre de Montgat y a poco más de una legua állase otro lugar que se dice Alella, que también hay unos llanos que en ellos se puede camppear, de camino, cerca de la villa de Mataró, sobre un riachuelo que siempre tiene agua y se puede llevar la artillería. Continuando sobre dicho camino, a más de una legua de Alella állase la villa de Mataró (...) Todo lo que son colinas y costas desde Barcelona a Mataró son todas viñas y los montes son de bosques de ansinas y de pinos y al llano hay muchos campos de trigos y legumbres”.¹⁵

En definitiva els textos de l'època reflecteixen uns trets força comuns. Per una banda, es fa al·lusió a l'elevada densitat de població i al caràcter extensiu dels conreus. I per altra, en referir-se a les característiques físiques de l'indret, sobresurt la placidesa del relleu, l'abundor d'aigües i l'alternança de boscos, vinyes, hortes, fruiters i llegums. Amb tot la vinya i els pinyons prevalen, consolidant-se com uns productes d'exportació. Malgrat aquesta certa homogeneïtzació, s'entreveu una diversitat en el relleu i en els cursos fluvials entre l'àrea de Montgat fins a Caldes i de Caldes cap a munt.

2. La climatologia

Un dels elements, que va captivar els viatgers, que visitaren la contrada, va ésser indiscutiblement la bonança de la seva climatologia. Els escrits de Jean François Bourgoing són força reveladors en aquest sentit:

¹⁴ Corbera, Esteve, *Cataluña Ilustrada*, pp. 37, 61, 62.

¹⁵ Discurso general hecho por el maestro de campo D. ambrosio Borsano (...) en que se describe toda la carta topografica del Principado de Cataluña, condados de Rosselló y Cerdeña, con la qualidad de los terrenos, rios, ciudades y plazas en el paraje donde se allan situadas, como tambien describe los terrenos por donde se puede en ocasión campesar y aquartelar el exercito, Biblioteca de Catalunya. Ms. 2371, pp. 91-92. Cita extreta de l'obra de Giménez, Bjaçco, Joan, *Continuïtat i canvis*, p. 112.

“Oblideu-vos de l’atmosfera brumosa d’aquesta província [Holanda]; presteu-li el clima deliciosament temperat dels països càlids, refrescat per la marinada; substituiu per l’agitació i la vasta extensió de les ones, el curs trist i silencios dels canals estrets i fangosos del país dels Bàtaves; conserveu tot allò que la indústria els ha donat d’atractiu tindreu una idea del que s’estén de Barcelona a Malgrat”.¹⁶

En aquesta ocasió, les apreciacions del viatger s’ajustaven força a la realitat de la zona ressenyada. El clima del Maresme és i ha estat tradicionalment típicament mediterrani i benigne. Les muntanyes limítrofes actuen de paret protectora dels vents freds i la presència del mar modera les temperatures. A l’estiu, la marinada refresca i a l’hivern, tempera l’ambient. No és un indret de grans pluges. Les precipitacions més fortes es produeixen a la part de llevant, al Montnegre. Amb tot, durant el període estival, la sequera és força perllongada, uns o dos mesos, amb algunes tempestes sobtades, que provoquen les avingudes torrencials. Les nevades¹⁷ són pràcticament nul·les a causa de la poca altitud de les muntanyes.

Les observacions termomètriques només ofereixen sèries importants a Mataró, a Tiana (136 metres d’altitud) i a la Conreria de Montalegre (310 metres). Les mitjanes anuals són de 16,1°C a Mataró, 15,1°C a Tiana i 13,8°C a la Conreria; les mitjanes de juliol són respectivament, de 23,5°C, 23,5°C i 22°, i les de gener de 9,8°C a Mataró i de 6,5°C a la Conreria. Cal comptar amb la protecció orogràfica, contra els vents freds del nord a l’hivern (la mitjana de les mínimes de gener no baixa de 6°C a Mataró ni de 2,4°C a la Conreria) i amb la marinada refrescant a l’estiu (vent del sud-oest).¹⁸

Respecte el règim pluviomètric, aquest es caracteritza per la seva oscil·lació. Així, a Alella, supera els 550 mm anuals; a Malgrat, els 772 mm. i al Montnegre, els més de 800 mm. Tot sembla indicar, que la pluviositat augmenta de sud-oest a nord-est. Els màxims s’enregistren els tres mesos de tardor i especialment a l’octubre. Hi ha un màxim secundari de primavera i un mínim d’estiu, centrat al juliol.

¹⁶ Llovet, Joaquim, “Tableau de l’Espagne Moderne [Baró de Bourgoing] *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* núm. 15, p. 34.

¹⁷ Malgrat la seva excepcionalitat s’ha documentat una important nevada l’any 1707, que segons paraules del cronista “era un fret que no i avia vells que aguesen vist un semblant de tal manera”. Simon Tarrés, Antoni, Simon Tarrés, Antoni, Pagesos, *capellans i industrials a la Marina de la Selva*.

¹⁸ *Gran Geografia comarcal*, T. VI, p. 352

Tradicionalment la relativa pluviositat ha estat sotmesa a grans fluctuacions interanuals, ja que les muntanyes faciliten la condensació dels vents humits de llevant; o bé, fent de pantalla, capten encara millor la cortina d'aigua de la pluja en les depressions. Les secades d'estiu són generalment llargues, encara que es donen tempestes aïllades. Per exemple, a l'estiu de l'any 1691, no es va registrar cap precipitació.¹⁹

Una lectura als escrits dels coetanis permet evidenciar, que la irregularitat de les precipitacions ha estat un element molt característic d'aquesta contrada. Amb tot, per mitjà de les memòries de Mossèn Avellà i dels hereus de la Can Bellolell, Francesc Forn detecta l'existència d'un augment dels aiguats i les tempestes en el decurs del set-cents. Precisament referint-se a les temperatures, Le Roy Ladurie ha oposat un segle XVIII moderat, enfront de la "petita edat glacial", que fou el segle XVII:

"(...) en el transcurs de la primera meitat del segle XVIII es registrà una sensible millora. Primaveres, estius i tardors s'escalfen sensiblement al mateix temps que les situacions anticiclòniques s'escampen per tot Europa (...). La segona meitat del XVIII no ofereix característiques essencialment diferents a les de la primera meitat".²⁰

Malgrat tot no queda reflectit, que el canvi en les temperatures pogués influir en el règim de pluges. Davant aquesta circumstància, Forn es pregunta, per quin motiu es varen donar tantes rierades al set-cents. Per una banda, segons aquest historiador cal plantejar-se les limitacions de les fonts consultades, ja que una bona part dels testimonis escrits correspon al divuit. Per altra, l'augment de la superfície dedicada al conreu de la vinya i el desboscament dels turons va ésser un fet importantíssim en el decurs del disset. Aquests dos fenòmens es podrien perfectament relacionar amb la intensitat de les rierades al divuit. La necessitat de mantenir les vinyes netes de tota mena de vegetació va desencadenar una fortíssima erosió pluvial. Tonelades i tonelades de sorra varen ésser arrossegades aigües avall a cada nova tempesta. Així mateix, antigues zones de bosc varen ésser convertides en vinyes. Sense el fre dels arbres i matolls, ni la

¹⁹ Simon Tarrés, Antoni, *Pagesos, capellans i industrials a la Marina de la Selva*.

²⁰ Le Roy Ladurie. E, *Histoire de climat*, Paris, 1983, pp. 111-115.

retenció d'aigua, que provocava el filtratge i les arrels, les pluges varen esdevenir més torrencials.²¹

Així doncs, malgrat la bonança climatològica, les fredolades, nevades, pedregades, sequeres i rierades varen formar part de la quotidianitat de la població del Maresme. Aquest risc posava en perill la collita, i en conseqüència el manteniment del nucli familiar. D'aquesta manera la vida i el treball depenia inexorablement del temps, realitat, que ha quedat reflectida en l'expressió popular "viure de cara al cel".

4. La delimitació històrica de la comarca

El conjunt dels trenta municipis, que constitueix el Maresme, segons l'estima, que va realitzar el Servei Cartogràfic de la Generalitat l'any 1937, és de 397,68 km². Tanmateix segons la suma dels detalls dels termes municipals, tal com apareixen establerts per l' Instituto Geográfico y Estadística es fixa en 396,01 Km². Inicialment cada terme tenia un fragment de muntanya i la seva part de costa amb nucli principal de població posat a l'interior. Va ésser en el decurs dels segles, que cada municipi va veure disposar-se d'un nou agrupament bessó a la marina. Aquests varen anar tenint més importància, fins que a partir del segle XVI es varen anar independitzant de la jurisdicció primitiva. Si bé aquesta emancipació es va fer a base de dotar a les marines d'una extensió més petita. En el decurs del temps, la puixança dels nuclis costaners ha anat en augment i per contra el desmèrit de les localitats d'interiors s'ha anat incrementant.

S'observa, com els veinats de mar situats a l'Alt Maresme varen assolir la seva independència més aviat, que els ubicats al Baix Maresme. Així al llarg dels segles XIV i XVI, Arenys de Mar, Canet, St Poi, Calella i Malgrat es varen desmembrar d'Arenys de Munt, St Iscle de Vallalta, St Cebrià de Vallalta, Pineda i el Castell de Palafoils respectivament. En canvi Vilassar de Mar, Premià de Mar, el Masnou i Montgat no es varen consolidar com a pobles independents fins a partir dels segles XVIII, XIX i XX.

Francesc Carreras Candi va ésser el primer, que va parlar d'una divisió a l'interior del Maresme en Alt i Baix. A l'Alt s'atribuïa la zona nord, coneguda també

²¹ Forn Salvà, Francesc, "La Riera. IV part A. La riera al segle XVIII: els aiguats de 1717-1747" *Arennios* núm. 11, p 13.

històricament pel Vescomtat de Cabrera i al Baix la part meridional o més pròxima a Barcelona.

Des dels inicis de l'edat mitjana, el cantó nord (d'Arenys a Tordera) ha pertangut successivament al pagus i a l'antic comtat de Girona, posteriorment a la vegueria d'aquesta capital, més tard al corregiment també de Girona i a la seva província en la primera divisió departamental. Fins a l'abolició de les jurisdiccions senyoriales va formar part del vescomtat de Cabrera i, dins el vescomtat als termes dels castells de Montpalau, Palafoills i Blanes. El sector sud (de Caldes d'Estrac a Montgat) ha depès successivament del costat de Barcelona, de la vegueria de Barcelona i del Vallès i després al corregiment de Mataró.

Aquesta divisió ja provenia d'alguna manera del temps dels romans, en què si bé la zona nord de Barcelona era coneguda com la "laietana", la gent més oriental de la contrada era designada Lartolaietanoi.

La divisió definitiva d'Espanya en províncies, portada a terme el 1833, que va assignar la Tordera com a límit de la nova demarcació administrativa de Barcelona, sostragué tota aquesta zona de llevant a la jurisdicció gironina. Amb tot va conservar una certa autonomia en el marc provincial barceloní, ja que els pobles de la conca del riu Tordera compresos entre el Montnegre i el Montseny, lligats per una mateixa demarcació i precedent, varen conformar un partit judicial amb cap a Arenys de Mar.²²

També eclesiàsticament, el Maresme es troba seccionat en dues zones, els límits de les quals coincideixen amb els de les històriques divisions administratives i comarcals. L'oriental ha estat adscrita des de segles al bisbat de Girona i dins aquest, abans de crear-se els arxiprestats en el curs de la passada centúria, a l'ardiaconat de la Selva. Amb la transferència, l'any 1958, d'Arenys de Mar a la diòcesi de Barcelona, es modificaren uns límits, que havien restat invariables. Tanmateix a l'any 1978, la parròquia d'Arenys de Mar va retornar a la seu episcopal gironina, restablint-se així les primitives fronteres. Les poblacions de l'actual província de Barcelona, que depenen del bisbat de Girona, gaudeixen del seu dret civil especial. Per la seva banda, les terres de ponent, des de Caldes cap avall, han format part, tradicionalment, de la diòcesi de Barcelona.

²² Espriu Malagelada, Agustí; Noguera Baró, Núria; Pons Recolons, M. Assumpció de, *Aproximació històrica al mite de Sinera*, p 54.

Però la divisió territorial de Catalunya, realitzada per la Generalitat l'any 1936 va ésser, la que va configurar el Maresme com a comarca i va fixar la capitalitat a Mataró. Probablement ha estat, sens dubte, Josep Maria Pons Guri, qui ha formalitzat una crítica més sistemàtica i ben fonamentada a aquesta integració. Per aquest historiador no hi ha cap raó, ni geogràfica, ni històrica, ni socioeconòmica, que justifiqui la incorporació al Maresme de la llenca, que va d'Arenys fins a la Tordera.

Segons Pons Guri, les peculiaritats d'aquesta demarcació són, d'una banda, molt diferents de la resta del que en diuen el Maresme i, de l'altra, molt similars a la comarca de la Selva. Aquesta circumstància determina, que l'Alt Maresme pertanyi de manera natural a la Selva, formant juntament amb Blanes, Lloret i Tossa una subcomarca selvatana de ribera, que l'erudit arenyenc anomena "marina de la Selva".

De complir-se aquestes afirmacions, el Maresme quedaria reduït als seus límits estrictes, i s'hauria de considerar com a tal únicament el gran amfiteatre, que configura el pla de Mataró i que tanquen les muntanyes de Caldes d'Estrac per un cantó i el turó de Montgat per l'altre, una sortida marítima o subcomarca del Vallès, com havia estat històricament i fins i tot una lògica prolongació de la gran Barcelona, amb la qual estava lligada amb vincles de carreratge.

Tradicionalment aquestes terres s'englobaven dins el que se'n deia la Costa de Llevant, que comprenia la ribera catalana des del Llobregat fins a França, enfront de la Costa de Ponent, que iniciada en aquest riu, arribava fins al Delta de l'Ebre. El sector, que s'exté del Masnou a Tossa, era el que rebia més sovint la denominació de Costa de Llevant o simplement de la Costa per part dels barcelonins. A la banda de Girona, sobretot el sector d'Arenys de Mar en amunt, el vinculat històricament a la Selva, és conegut com la Marina.

Les divergències entre les dues parts comencen ja a nivell geològic. En efecte, a la zona nord, el terreny muntanyós és més consistent, que a la de ponent, ja que, igual com als turons costaners de la Selva, el granit és més compacte. Predomina una gran abundància de pissarra i altres varietats geològiques. Aquest fet es tradueix en una diversitat de vegetació dels dos topants: l'alzina i la variant surera d'aquesta -pròpies de la Selva - dominen al sector oriental. Com a conseqüència de la diversitat de terrenys i de vegetació és lògic, que la fauna, insectes i ocells divergeixi, com difereix a tots dos indrets, ja que la de llevant, país de l'alzina surera, és una prolongació de la botànica selvatana.

Hidrogràficament, les rieres de l'Alt Maresme són més torrencials, que les ponentines i pertanyen al vessant marítim de la conca de la Tordera, mentre que les del sud són del vessant marítim del Mogent. També el tipus de conreu és divers en ambdues bandes: l'explotació agrària de l'interior de la llevantina és idèntic al de terres selvatanes.

Un altre element a tenir present és l'absència d'un mercat, on convergeixin els pobles d'aquesta marina des de Montgat a la Tordera, atès que les fires de bestiar i els mercats tradicionals, que atrauen els vilatans de les dues zones, han estat sempre diferents. Així si els de llevant es desplacen a Sant Celoni, Tordera, Santa Coloma de Farners i Girona, els del sector mataroní ho fan a Granollers.

Cal remarcar, també, les diferències a nivell lingüístic. La parla de la banda oriental, a més de posseir notables influències gironines i una pronunciació semblant a Sant Celoni, Lloret i Blanes, utilitza un repertori de paraules més ample i amb més varietat de matisos, que a la part occidental i voltes ben distint del vocabulari barceloní.

Finalment Pons Guri indica l'absència de matrimonis entre persones de les dues bandes del Maresme. Així a l'Alt Maresme sovintegen els enllaços entre els habitants de la mateixa subzona i els de contrades gironines. En canvi al Baix Maresme, proliferen les unions entre els oriünds de la mateixa regió.²³

Així doncs, l'anàlisi del territori evidencia, que el Maresme és una demarcació de contrastos molt acusats. Aquesta diversitat plasmada en el relleu, la hidrografia i la pròpia evolució històrica, és també notòria en l'estructura socioeconòmica de l'època treballada. En realitat les dissimilituds, que es volen posar de relleu en aquesta Tesi, no són tant aquelles derivades de la fixació d'una comarca seguint uns criteris merament administratius -tot i que també són decisives-, sinó de la pervivència de dos móns, un rural i altra mercantil. En aquesta nova classificació, localitats de l'Alt i Baix Maresme s'entremesclen. Arenys de Mar i Canet s'assimilen més al perfil econòmic mataroní, que al de Tordera. Per la seva banda, aquesta última localitat comparteix més afinitats amb Vilassar, Llavanes i Cabrera. D'aquesta manera s'ha d'obtenir una visió de la comarca més complexa i heterogènia, allunyada de la divisió clàssica d'Alt i Baix Maresme.

²³ Ibidem, p. 56.

3. LES VARIABLES DEMOGRÀFIQUES

L'anàlisi del comportament demogràfic d'un territori constitueix un element imprescindible en qualsevol estudi de caràcter socioeconòmic. De fet en el cas del Maresme, aquest component adquireix una rellevància especial, si es té present, que aquesta demarcació va destacar per ésser una de les comarques catalanes amb un major creixement demogràfic i amb una densitat de població més elevada durant l'època moderna. Però el Maresme exemplifica, també, el procés de desdoblament de localitats, denominades unes de munt i altres de mar, que es va produir al litoral català. Inicialment hom havia fixat el poblament a l'interior del país davant el perill d'atacs piràtics. Tanmateix en el decurs del temps, els veïnats costaners d'aquestes poblacions van començar a ser progressivament habitats. D'aquesta manera, aquests verals van consolidar-se en pròsperes viles marineres; donant lloc a les localitats d'Arenys de Mar, Canet, Premià de Mar o Vilassar de Mar entre d'altres.

Tanmateix, les dues fonts, que poden aportar dades sobre el comportament demogràfic d'un determinat lloc, plantegen algunes problemàtiques. Així, els censos, talls, capbreus, fogatges i cadastres havien estat creats seguint uns criteris de tipus fiscal, per la qual cosa s'amagava, sovint, béns, propietats i persones, amb el desig de contribuir al mínim. Per la seva banda, les fonts parroquials destacaven per patir determinats buits en els registres, a causa dels períodes de canvi de rector o de malaltia d'aquest.¹

Malgrat aquests esculls, això no ha obstaculitzat la proliferació d'articles, comunicacions, llibres, tesis i tesines, que focalitzessin total o parcialment la seva recerca en l'aspecte demogràfic. La introducció d'aquest camp d'estudi al Principat es va donar a mitjan del segle XX, tot i que amb anterioritat van ésser publicats alguns treballs no exclusivament demogràfics.

Respecte als estudis sobre la població de la segona meitat del segle XX són comunament acceptats dos fets: l'un que Jordi Nadal i Emili Giralt són els iniciadors dels estudis en història demogràfica amb la publicació al 1953 de l'article "*Ensayo metodológico*"² i l'altre que darrere d'ells s'han realitzat nombrosos, però insuficients treballs dedicats a l'època moderna. De 1985 ençà, la bibliografia sobre demografia al

¹ Gual Remírez, Xabier; Millàs Castellví, Carles, *Olesa de Montserrat en l'època dels Àustria*, p. 35

² Nadal, Jordi; Giralt, Emili, "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717" *Estudios de Historia Moderna*, III, pp. 283-298.

Principat ha tingut una petita revifalla tant qualitativament com quantitativament. Així cal destacar l'arrelament del mètode de reconstrucció de famílies als anys 80. Fruit d'aquesta tendència historiogràfica varen sorgir algunes investigacions com la de Miquel Àngel Martínez³ a Vilanova i la Geltrú, Valentí Gual⁴ a la Conca del Barberà, Mª Teresa Ferrer⁵ a St Feliu del Llobregat, Àngels Torrents⁶ a St Pere de Riudebitlles, Josep Maria Planas Closa⁷ a Tàrrrega o Pilar García⁸ a Abrera.

Cal esmentar altres recerques, que han resseguit l'anomenat mètode anglès o recompte global anònim, és el cas de Jaume Dantí⁹ al Vallès Oriental, Jordi Andreu i Antoni Simon¹⁰ a la ciutat comtal, Ramon Alberch i Narcís Castells¹¹ a Girona, Roser Lozano¹² a Tarragona, Francesc Muñoz¹³ al Penedès i al Garraf, Xabier Gual i Carles Millàs¹⁴ al Baix Llobregat, Antonio Moreno i Lluís Navarro¹⁵ al Baix Camp i Miquel Planas¹⁶ a l' Alt Empordà entre d'altres.

Tanmateix alguns treballs des de la branca de la medicina s'han centrat, també, en aspectes demogràfics i sanitaris. En aquest sentit cal fer esment a les aportacions dels professors Camps¹⁷, que van publicar *La pesta a meitat del segle XVII a*

³ Martínez Rodríguez, Miquel Àngel, *La població de Vilanova i la Geltrú en el segle XVIII (estudi demogràfic)*, Vilanova, 1986.

⁴ Gual Vilà, Valentí, *La família moderna a la Conca del Barberà*, Tarragona, 1993.

⁵ Ferrer, Maria Teresa, "Resultat de l'estudi de la fecunditat a una parròquia catalana. St Feliu de Llobregat al segle XVII" *Manuscrits* núm. 2, pp. 129-144.

⁶ Torrents, Àngels, *La població de Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès). 1675-1799*, Tesina de llicenciatura, UB, 1983.

⁷ Planas Closa, Josep Maria, *Metodologia i demografia històrica. Tàrrrega segles XVI-XVIII*, Tesi Doctoral, Universitat, Barcelona, 1982

⁸ García, Pilar, "Comportamientos demográficos en torno a la fecundidad en la Abrera del siglo XVII" *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Vol. I, Barcelona, 1984, pp. 101-109.

⁹ Dantí Riu, Jaume, *Terra i població al Vallès Oriental a l'època moderna*, Santa Eulàlia de Ronçana, 1988

¹⁰ Andreu, Jordi; Simon, Antoni, "Evolució demogràfica (segles XVI i XVII)" Sobrequés, Jaume (dir.) *Història...*, T. IV, 1992, pp. 233-244.

¹¹ Alberch, Ramon; Castells, Narcís, *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Girona, 1985.

¹² Lozano, Roser, "Tarragona al segle XVII. Aspectes demogràfics d'una població d'Antic Règim" *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* núm. 3, 1983, pp. 307-314.

¹³ Muñoz Pradas, Francesc, *Creixement demogràfic. Mortalitat i nupcialitat al Penedès (segles XVII-XIX)*, Tesi Doctoral, 1990.

¹⁴ Gual Remírez, Xabier; Millàs Castellví, Carles, *La població del Baix Llobregat a l'època dels Àustria*, Barcelona, 1999.

¹⁵ Moreno, Antonio; Navarro, Lluís, "La recuperació demogràfica en la primera mitad del siglo XVIII en el Baix Camp 1677-1762" *Primer Congrés d'Història del Camp de Tarragona, Priorat i Conca del Barberà*, 1979, pp. 65-71.

¹⁶ Planas, Miquel, *La població de l'Alt Empordà en l'antic Règim Demogràfic*, Tesi de llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985.

¹⁷ Camps Camps, Manuel; Camps Surroca, Manuel, *La pesta a meitat del segle XVII a Catalunya*,

Catalunya. Posteriorment varen destacar els estudis de Carles Perpiñà¹⁸, Miquel À. Álvarez¹⁹, Josep Ramis²⁰ i Conrad Curtó²¹ entre d'altres. Malgrat tot, en el panorama historiogràfic català predomina l'absència d'una estratègia comuna en les recerques, la qual cosa s'ha evidenciat en una certa dispersió temàtica i metodològica.²²

Davant aquest fenomen, en un article publicat al Boletín de la Asociación de Demografía Histórica, Antoni Simon²³ plantejava la necessitat d'afrontar el repte d'elaborar una síntesi sobre la història de la població catalana, amb l'objectiu de respondre a alguns dels interrogants, com les causes de la revolució demogràfica catalana del segle XVIII. Altra línia de treball proposada per Simon consistia en inventariar tots els articles i monografies editats en els àmbits locals, a fi de conèixer l'evolució demogràfica a d'altres indrets de la nostra geografia. Sens dubte, malgrat l'arrelament de la demografia històrica en la historiografia local, la seva poca difusió ha obstaculitzat, que tingués un major ressò en el món científic.

Finalment en l'àmbit espanyol²⁴ cal ressaltar l'activitat investigadora desfermada, sobretot, des de Galícia²⁵ i el País Valencià.²⁶ Així mateix cal fer esment, també, a la intensa tasca desenvolupada des de la revista vinculada a l'Associación de Demografía Histórica, així com els diferents congressos organitzats per aquesta institució acadèmica. Així mateix, cal assenyalar la creació d'associacions demogràfiques circumscrites als anomenats territoris històrics, com el Seminari d'Estudis d'Història de la Població Valenciana i el Centre d'Estudis Demogràfics Catalans.

¹⁸ Perpiñà, Carles, *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de la regió central del Baix Llobregat. Segles XVI-XVIII*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1988.

¹⁹ Álvarez, Miquel À., *Aspectes sanitaris i demogràfics a l'antic terme de Subirats, Santa Pau de Riudebitlles i Gelida, segles XVI, XVII i XVIII*, Sant Sadurní d'Anoia, 1993.

²⁰ Ramis, Josep, *Aspectes sanitaris de l'arxiu parroquial de Santa Maria de Mataró durant els segles XVI, XVII i primera meitat del XVIII*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1995.

²¹ Curtó, Conrad, *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i de Santa Creu de Cabriels en els segles VI, XVII i XVIII*, Tesi Doctoral, 1990.

²² Simon Tarrés, Antoni, "La demografía histórica en Cataluña. Un Balance bibliográfico" *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, Anys VII, 2, 1989, pp. 37-60.

²³ Simon Tarrés, Antoni, "La demografía histórica en Cataluña. Un Balance bibliográfico" *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, Anys VII, 2, 1989, pp. 37-60.

²⁴ Pérez García, José Manuel, "La historiografía en Demografía Histórica española durante la Edad Moderna. Un estado de la cuestión" *Manuscritos* núm. 8, 1990, pp. 41-70.

²⁵ Dins l'anomenada escola gallega, cal assenyalar al mestre Antonio Eiras Roel; la primera generació dels seus deixebles, Baudilio Barreiro i J Pérez García, i la segona generació, Orfelia Rey Castelao i C. Fernández Cortizo.

²⁶ Manuel ardit, Joan S Bernat, Pedro Ruiz, Josep Bernabeu, Vicent Casanoves i José Mª Iborra

La trajectòria del poblament català al llarg dels segles XVI i XVII ha estat perfilada en diferents treballs per Jordi Nadal i Emili Giralt²⁷. En línies generals, doncs, es considera, que l'evolució demogràfica del Principat es caracteritzaria per una etapa de davallada durant els segles XIV i XV, seguit d'una altra de recuperació espectacular en el transcurs del segle XVI, una altra d'estagnament al llarg del sis-cents i finalment una darrera d'expansió en el set-cents.

La cronologia establerta per Nadal ha estat, lleugerament, modificada per Antoni Simon.²⁸ Segons aquest historiador, s'hauria de qüestionar el creixement moderat d'un 20% de la primera meitat del cinc-cents i pensar més aviat en un balanç neutre. Així mateix la valoració global del sis-cents, com una etapa d'estancament, s'hauria, també, de matisar. Així els anys crítics del període 1630-1660 es veurien compensats amb escreix pels saldos positius de les dècades anteriors i posteriors.

En la mateixa línia s'expressa Albert García Espuche²⁹, que emmarca la veritable recuperació demogràfica catalana en el període 1553-1626. Així mateix, es planteja, si es pot parlar de crisi econòmica a inicis del sis-cents després de localitzar la proliferació de fundacions i reformes conventuals, així com la construcció o millora de determinades esglésies parroquials. Finalment situa la gran embranzida demogràfica dels segles XVI i XVII en el gran triangle, delimitat per les comarques del Penedès, el Ripollès i el Maresme.

Així doncs, tenint presents aquestes afirmacions, un dels objectius d'aquest capítol consistirà en avaluar el comportament de cadascuna de les variables demogràfiques al llarg dels segles moderns en un conjunt de poblacions del Maresme. En concret són objecte d'anàlisi les localitats de Tordera, Arenys de Mar, Canet, Vilassar, Llaveneres i Cabrera. D'entrada es planteja, per una banda que el sis-

²⁷ Cal esmentar els treballs Nadal, Jordi; Giralt, Emili, *La population catalane de 1553 à 1717. L'emigration française et les autres facteurs de son développement*, Paris, 1960. Recentment editada en català per l'editorial Eumo. També dels mateixos autors *La immigració francesa a Mataró durant el segle XVII*, Mataró, 1966. de Jordi Nadal "La última pandèmia de pesta a Catalunya, 1650-1654, *II Congrès...*, T.IV, 1975, pp. 19-38;" La població catalana als segles XVI i XVII" Balcells, Albert i altres, *Història de Catalunya*, T. IV, 1978, pp. 48-63.; "La població" Nadal, Joaquim; Wolff, Phillipe, *Història...*, 1982, pp. 65-94; *La población española (siglos XVI al XX)*, Barcelona, 1984; "La evolución demogràfica bajo los Austrias" *Actas del II Congreso de la Asociación de Demografía Histórica*, Alacant, 1991; *Bautismos, desposorios y entierros. Estudios de historia demogràfica*, Barcelona, 1992.

²⁸ Simon Tarrés, Antoni, "La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització" *Manuscrits* núm. 10, pp. 219 i ss.

cents no seria una centúria d'estancament i per altra, que la gran embranzida demogràfica experimentada per aquesta demarcació s'hauria de buscar més en la seva pròpia dinàmica interna i en els moviments migratoris produïts a l'interior del Principat, que en el flux migratori francès.

Per tal de confirmar o refutar aquestes hipòtesis, al llarg d'aquest capítol s'analitzarà l'evolució poblacional d'aquestes localitats a partir de les dades aportades pels fogatges, censos i talls. També s'estudiarà el comportament de la natalitat, la nupcialitat i la mortalitat infantil i adulta partir de les dades extretes dels sacramentaris. Finalment s'aprofundirà en les crisis de mortalitat i en els moviments migratoris detectats en els llibres de matrimoni.

1. La població censada

Els resultats, que es desprenen dels fogatges i censos, han de servir fonamentalment per conèixer la distribució de la població del Maresme i establir unes proporcions, que després mitjançant els sacramentaris es podran aprofundir. Sens dubte, l'estudi dels fogatges, corresponents als anys 1378, 1497, 1515 i 1553³⁰, així com dels censos dels anys 1708, 1719 i 1787³¹ han de permetre obtenir una seqüenciació de més de tres segles sobre l'evolució del poblament a aquestes contrades. Amb tot, no s'ha menystingut els recomptes de caire local detectats en les diferents localitats objecte d'anàlisi.

Cal anar amb precaució a l'hora d'utilitzar els fogatges i els recomptes locals, ja que presenten una problemàtica especial, que es deu, fonamentalment, a diferents aspectes. Així destaquen per ser confeccionats de manera rudimentària i poc fiable, però, també, per ser elaborats per motius de caire fiscal. En aquest cas, l'objectiu era que la població pagués impostos, per la qual cosa devia ser habitual l'ocultació. Així mateix, els exemplars conservats són còpies, que evidencien, sovint, procediments contradictoris, a més de presentar buits o llacunes i mancar-hi relacions, pobles i zones senceres. Finalment aquesta documentació quantifica focs o cases. Per tant, cal trobar un índex multiplicador adient per a calcular el nombre d'habitants. Respecte a aquest

²⁹ García Espuche, Albert, *Un siglo decisivo*, p. 48.

³⁰ ACA. Reial Patrimoni, T.2.969, 2.968, 2.595 i 2.598. Iglésies, Josep, *El fogatge de 1497*, Barcelona, 1991. Iglésies, Josep, *El fogatge de 1553*, Barcelona, 1979.

darrer punt, sense entrar en cap tipus de polèmica, s'ha pres el determini de validar el nombre de focs, que presenten els documents i aplicar el coeficient multiplicador 5.

Una primera aproximació als recomptes de població del conjunt comarcal revela, que entre 1378 i 1497 la comarca va perdre, gairebé, un 25% d'habitants. En canvi entre 1497 i 1553 va recuperar un 44% de la seva població, tot i que la represa més espectacular va tenir lloc al llarg dels segles XVI i XVII. Així entre 1553 i 1708 es va produir uns guanys demogràfics de l'ordre del 166%. Tanmateix la tendència ascendent es mantindria en el decurs del set-cents, segons es desprèn dels censos dels anys 1719 i 1787. Només en un espai de 68 anys, el Maresme havia incrementat els seus efectius en un 104%. Ara bé cal plantejar-se en quina mesura els guanys apreciats al llarg de l'època moderna són atribuïbles exclusivament a la capital de la comarca o bé es va produir un ascens demogràfic més o menys uniforme a tota la regió.

Josep Iglésies³² s'aproxima a aquest aspecte en el seu llibre sobre els fogatges i censos del Maresme. En concret entre 1553 i 1708, Mataró va experimentar un augment de més del 330%, una xifra notablement superior a la resta de poblacions de la comarca. Amb tot li segueix de prop Vilassar i Canet amb un 271 i 263% respectivament. No obstant al segle divuit, Iglésies constata, que si la comarca va experimentar un ascens del 104% entre 1719 i 1787, aquest guany s'elevaria a més del 120% amb l'exclusió de Mataró. Per tant, tot i la contribució de l'antiga Iluro a l'important augment demogràfic del Maresme durant els segles moderns, cal tenir en compte el paper exercit per la resta de localitats de la zona.

Els fogatges de 1378 i 1497 permeten mesurar l'impacte de les pandèmies baixmedievales. La majoria de les poblacions seleccionades, que disposen de fogatge, va patir descensos demogràfics. Cal ressaltar els efectes d'aquesta crisi a Cabrera, que va perdre 21 focs. En canvi a Vilassar i Tordera, les pèrdues van ésser més moderades, ja que no varen arribar al 30%. Tal vegada, el major o menor impacte d'aquestes mortaldats s'hauria de posar en relació amb el volum demogràfic de cada localitat.³³ Així per exemple, Cabrera, Dosrius, Banyamars i Caldes d'Estrac, que es van distingir per aplegar un nombre més petit d'habitants, van patir uns descensos percentuals de més

³¹ Iglésies, Josep, *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, Barcelona, 194, III Vol. Iglésies, Josep, *El cens del Comte de Floridablanca, 1787 (part Catalunya)*, Barcelona, 1970, II Vol.

³² Iglésies, Josep, *La població del Maresme a la llum dels censos generals*, Mataró, 1971.

**POBLACIÓ DE LES LOCALITATS ANALITZADES SEGONS
ELS FOGATGES, RECOMPTE LOCALS I CENSOS A L'ÈPOCA
MODERNA**

ARENYS DE MAR

DATES	FOCS	CASES	PREVISIÓ DE PERSONES (x5)	HABITANTS	DIFERENCIA	OBSERVACIONS
1378						No surt al registre
1497	49		245			Arenys de Mar amb Arenys de Munt
1515	71		355		22	Arenys de Mar amb Arenys de Munt
1554	53		265			Recompte local
1560	68		340		15	Recompte local
1708		354	1.770		286	
1719		250		1.245	-104	
1787				4.253	3.008 hab	

CANET

DATES	FOCS	CASES	PREVISIÓ DE PERSONES (x5)	HABITANTS	DIFERENCIA	OBSERVACIONS
1378	25		125			Canet amb St Iscle de Vallalta
1497	50		250		25	Canet amb St Iscle de Vallalta
1515	50		250			Canet amb St Iscle de Vallalta
1553	79		395			
1708		287	1.435		208	
1719		388		1.861	101	Canet amb St Iscle de Vallalta
1787				3.356		

TORDERA

DATES	FOCS	CASES	PREVISIÓ DE PERSONES (x5)	HABITANTS	DIFERENCIA	OBSERVACIONS
1378	174		870			
1497	122		610		-52	
1515						No surt al registre
1553	130		650			
1708		221	1.105		91	
1719		234		967	13	
1787				1.585		

³³ Aquest principi ha estat també plantejat per Jaume Dantí en el seu estudi sobre el Vallès Oriental. Dantí Riu, Jaume, *Terra i població*, pp. 78-79.

LLAVANERES

DATES	FOCS	CASES	PREVISIÓ DE PERSONES (x5)	HABITANTS	DIFERENCIA	OBSERVACIONS
1378						No surt al registre
1497	30		150			St Andreu de Llavaneres només
1515	34		170		4	St Andreu de Llavaneres només
1553	64		320		34	amb St Vicenç de Llavaneres
1708		145	725			St Andreu de Llavaneres només
1719		175		952	30	St Andreu de Llavaneres només
1787				960	8 hab	St Andreu de Llavaneres només

VILASSAR

DATES	FOCS	CASES	PREVISIÓ DE PERSONES (x5)	HABITANTS	DIFERENCIA	OBSERVACIONS
1378	84		420			
1497	78		390		-6	
1515	75		375		-3	
1553	75		375			Amb Vilassar de Mar i Cabrils
1587	90		450		15	Recompte local
1620	157		785		67	Recompte local
1640-41	194		970		37	
1708		182	910		-12	
1719		250		1.247	68	
1787				1.435	188 hab	amb Vilassar de Mar

CABRERA

DATES	FOCS	CASES	PREVISIÓ DE PERSONES (x5)	HABITANTS	DIFERENCIA	OBSERVACIONS
1378	59		295			
1497	38		190		-21	
1515	45		225		7	
1553	50		250		5	
1708		107	535		57%	
1719		74		678	-33	
1787				613	(-) 65 hab	

del 70%. Amb tot, cap d'aquestes localitats, ni les que van patir un descens més intens, ni les que van sofrir una minva més discreta, no va aconseguir recuperar els nivells demogràfics de mitjan segle XIV fins després de la segona meitat del segle XVI. En contrast amb aquesta davallada, cal ressaltar el cas de Canet i St Iscle de Vallalta, ja que aquestes localitats van obtenir uns increments de l'ordre del 100%. Aquest destacat augment s'hauria d'atribuir més a l'activitat marítima, que s'estava desenvolupant al petit veïnat costaner de Canet, que no pas a la dinàmica interna de la localitat de St Iscle de Vallalta.

El recompte de l'any 1553 evidencia un comportament desigual. Si Cabrera i Tordera augmenten 7 i 12 focs respectivament entre 1515 i 1553, Vilassar en perd 4. Per la seva banda Llanerers presenta uns resultats distorsionats, atès que s'engloba aquesta localitat amb St Vicenç de Llanerers. Tanmateix la informació aportada pel recompte realitzat al 1515 atribueix a Llanerers 34 focs, per la qual cosa s'hauria produït un lleuger ascens, si es confronta aquests resultats amb els de 1497. En línies generals els guanys són força discrets. Respecte a les localitats marineres de Canet i Arenys de Mar, hom no pot confrontar els focs atribuïts al 1553 amb els corresponents a l'anterior recompte, ja que aquestes estaven inserides amb Arenys de Munt i St Iscle de Vallalta.

Al llarg del sis-cents no es va confeccionar cap fogatge de caràcter general. Aquesta mancança planteja problemes per fer un acurat seguiment demogràfic durant el segle XVII. Aquesta absència ha estat substituïda pels llibres parroquials, que comencen a ésser registrats a mitjans del setze, seguint les directrius establertes al Concili de Trento. Malgrat el buit documental existent, es disposa d'alguns recomptes de caire local establerts per fer obres a l'església o per allotjar soldats. En el cas d'Arenys de Mar, Josep Maria Pons Guri³⁴ va difondre dos fogatges de la segona meitat del cinc-cents. L'interès d'aquesta documentació rau en el fet, que aplega, per primera vegada, el nombre de focs d'aquesta localitat marinera. Entre 1554 i 1560, aquest veïnat de mar va experimentar un guany de 15 focs, aproximadament unes 75 persones.

³⁴ Pons Guri, Josep Maria, *Quan nasqué, s'emancipà i s'organitzà una vila*, Arenys de Mar, 1999.

Respecte a Vilassar, Benet Oliva³⁵ va recollir tots els recomptes i talls confeccionats entre 1553 i 1708. La seva confrontació evidencia una tendència ascendent, tot i que amb algunes fases de major acceleració. Així, tot sembla indicar, que entre 1587 i 1620 aquesta localitat hauria experimentat l'ascens demogràfic més destacat. En canvi, els guanys serien més moderats entre 1553 i 1587, així com entre 1620 i 1640. Aquesta pauta evolutiva s'ajustaria a l'assenyalada per García Espuche i Antoni Simon, que qüestionen el principi de l'estancament demogràfic atribuït disset. Amb tot, l'anàlisi dels llibres parroquials permetrà confirmar o descartar aquestes tendències.

La manca de fogatges desapareix en arribar al set-cents. Hom en detecta entre tres i quatre en un espai de menys de vint anys. Però per realitzar el seguiment demogràfic de les localitats analitzades, hom s'ha recolzat amb els censos, corresponents al 1708 i 1719. El primer recompte objecte d'estudi va ésser realitzat per Josep Aparici amb caràcter particular, però va tenir una aplicació pública, ja que va ser emprat com a base impositora. El segon sembla, que va ser provocat per les protestes, que va suscitar l'anterior, datat el 1717, i va servir per a forçar a les poblacions dins la nova divisió en corregiments, establerta pel decret de Nova Planta.

En línies anteriors ja s'ha esmentat l'espectacular ascens, que va experimentar aquesta comarca entre 1553 i 1708. Aquesta xifra adquireix una significació més especial, si hom té en compte els increments, que es varen donar al conjunt de l'anomenada Catalunya estricta -exclusió de la Catalunya Nord-. Així, entre aquestes dues dates cronològiques, el Principat va obtenir uns guanys de l'ordre del 38%. La comparació d'aquest índex amb el que ofereix el Maresme, un 166,%, esdevé, sens dubte, prou reveladora.³⁶

Per conèixer el moviment demogràfic d'Arenys de Mar durant aquest segle i mig, hom es troba en una problemàtica. A diferència de Canet, en el fogatge de 1553, Arenys de Mar estava encara englobada amb la localitat d'Arenys de Munt, això provoca, que no es pugui determinar, quin era el nombre de focs que aplegava aquest veïnat de mar a mitjan segle XVI per poder-lo contrarestar amb les dades subministrades pel cens de 1708. Sortosament l'existència d'un recompte local, datat al

³⁵Oliva Ricós, Benet, *Els orígens de la primera industrialització del rerepaís. Un cas emblemàtic. Vilassar i el capital comercial barceloní (1828-1875)*.

³⁶Iglésies, Josep, *La població del Maresme a la llum dels censos generals*.

1554, ha permès poder valorar l'evolució demogràfica d'aquesta localitat marinera. Sens dubte, els resultats assolits han estat molt significatius. En el transcurs d'un segle i mig, Arenys de Mar va experimentar uns guanys demogràfics de més del 500%. Indiscutiblement aquesta dada superaria amb escreix a la mataronina, que se situava en un 334%. Amb tot, una vegada més cal prendre aquests resultats amb les reserves necessàries, que suscita tot recompte en l'etapa pre-estadística. La confrontació d'aquesta tendència amb l'evolució de la natalitat a aquesta localitat permetrà corroborar o descartar aquest augment tan espectacular.

Per la seva banda, St Andreu de Llavaneres és esmentat juntament amb St Vicenç de Llavaneres en el recompte de 1553. Interessava localitzar un fogatge, que aplegués exclusivament els habitants de la població analitzada. Malgrat haver-se de remuntar gairebé quaranta anys abans, es disposa d'un fogatge de l'any 1515. La confrontació d'ambdós censos evidencia, que aquesta localitat va experimentar un ascens força similar al de Mataró, un 326%. Amb tot si l'antiga Iluro havia aconseguit aquests increments en un espai de segle i mig, Llavaneres ho hauria assolit en gairebé dues centúries.

Respecte a la resta de localitats, totes experimenten guanys destacats. Canet sobresurt amb un increment del 263%, seguit de Vilassar amb un 144% i Cabrera amb un 114%. Finalment Tordera assoleix un augment més modest, ja que no supera el 70%. Així doncs, en el transcurs d'aquest segle i mig, la totalitat de les poblacions seleccionades va experimentar un creixement positiu. Però en el marc d'aquesta tendència alcista, les localitats situades arran de mar varen començar a despuntar. Precisament es tractava de poblacions de nova creació, ja que no superaven els dos segles d'existència. Aquesta constatació obra alguns interrogants, com ara fins a quin punt, aquest augment demogràfic és atribuïble a la pròpia dinàmica interna de cada població.

El cens de 1719 ha estat considerat un recompte força ajustat i pròxim al cens d'Aparici. La confrontació d'ambdós documents pot resultar força interessant per apreciar els efectes de la Guerra de Successió sobre la societat maresmenca. Entre 1708 i 1719, la comarca va augmentar en unes 200 cases, en habitants se situaria en un miler. En conjunt, totes les localitats incrementen el nombre de cases, tret d'Arenys de Mar i Cabrera. En el cas d'Arenys de Mar, les pèrdues se situen en una mica més

de 100 cases, uns 500 habitants. A Cabrera, no superaria les 35 cases, uns 175 habitants menys. En contrast amb aquest creixement negatiu, destaca els increments de Vilassar amb gairebé 70 focs, Llavanes amb uns 30 focs i Tordera amb 13 focs. Respecte Canet, resulta complicat aproximar-se a la seva tendència evolutiva, ja que el cens de 1719 es va realitzar conjuntament amb el recompte de cases de St Iscle de Vallalta. Però si s'afegeix al recompte de Canet de 1708 el corresponent a St Iscle de Vallalta, per tal de confrontar-ho amb les dades del cens de 1719, s'evidencia, que ambdues localitats guanyen 40 cases després del conflicte successori. Així doncs, tot sembla indicar, que els efectes de la guerra haurien estat més punyents a Cabrera i Arenys de Mar. Aquesta apreciació podrà ésser analitzada amb més profunditat en estudiar l'evolució de les variables demogràfiques.

Finalment l'anomenat cens de Floridablanca ha estat considerat, com un dels més fiables. La seva ubicació cronològica, a les acaballes del set-cents, li dona un cert atractiu, ja que permet copsar l'evolució demogràfica d'aquestes localitats durant el set-cents. El Maresme augmenta els seus efectius demogràfics amb més de 21.000 habitants, gairebé un 105%. En canvi, la capital aconsegueix un creixement més modest, un 68%, si es compara amb l'aconseguit al segle XVII. Si es procedeix a analitzar individualitzadament cadascuna de les localitats de la mostra, s'observa comportaments molt desiguals. Malgrat el retrocés demogràfic de primeries del set-cents, Arenys de Mar continua la seva tendència ascendent. En el transcurs d'aquesta centúria, aquesta població marinera va obtenir uns increments, que se situarien en un 241%. Per tant, la davallada detectada durant els anys del conflicte seria merament circumstancial.

En el cas de Canet, el seu estudi és més complex, ja que en el cens de 1719 St Iscle de Vallalta i Canet apareixien units. Amb l'objectiu de conèixer la pauta evolutiva de Canet durant el set-cents, s'ha procedit a contrastar el nombre d'habitants de St Iscle de Vallalta i Canet del recompte de l'any 1719 i 1787. La confrontació d'ambdues fonts evidencia, que es va produir un increment de més d'un 95%. Amb tot, aquesta operació ha d'ésser interpretada amb certa cautela. A tot això caldria afegir, que probablement en el marc d'aquest percentatge positiu els guanys de Canet serien netament superiors als de St Iscle de Vallalta, ja que per mitjà d'altres

documents hom té referències de l'important flux migratori de bracers de St Iscle de Vallalta cap a Canet.³⁷

Tordera va aconseguir un increment de més del 64%. Aquest percentatge contrasta amb els guanys més modestos i les pèrdues detectades a Vilassar, Lllavaneres i Cabrera. Vilassar va aconseguir augmentar un 15%. Aquest ascens tan petit s'ha d'atribuir a la desmembració del veïnat de Mar. El 1785 Vilassar de Mar aconseguia la seva independència. Lllavaneres destaca pel seu estancament, ja que l'increment no arriba a un 1%. Finalment Cabrera pateix un retrocés d'un 9%.

Així doncs, l'estudi del cens de 1787 ha evidenciat un fraccionament a l'interior de la comarca. La mostra seleccionada evidencia, que les poblacions situades a l'Alt Maresme varen experimentar guanys demogràfics, en contrast amb l'estancament de les situades al Baix Maresme.

Per concloure, l'estudi dels recomptes ha evidenciat que l'evolució demogràfica del Maresme va ésser ascendent, malgrat el retrocés derivat de la Guerra de Successió. No obstant l'anàlisi de les diferents localitats ha palesat, que en aquest context de guanys demogràfics generalitzats, determinades poblacions es varen caracteritzar per experimentar uns creixements més discrets. Així Cabrera de Mar mostra una línia decreixent a partir del set-cents; Lllavaneres i Vilassar una desacceleració a partir de 1719. En canvi, Arenys de Mar i Canet segueixen guanyant població, tot i que els increments no són tant rellevants com els aconseguits al segle XVI i XVII. Probablement, aquests guanys demogràfics caldria atribuir-los a la immigració de la gent de l'interior de la comarca cap a la costa. Tanmateix, aquest aspecte serà analitzat més detingudament en un altre epígraf.

Jordi Nadal i Emili Giralt varen considerar, que l'espectacular recuperació demogràfica del Principat després de la crisi Baixmedieval seria atribuïble al flux migratori francès. Segons aquest principi, Catalunya no hauria aconseguit superar la davallada demogràfica sense el traspàs de sang ultrapirinenca. Al llarg dels successius subapartats, que componen aquest capítol, s'intentarà observar, si es confirma o no aquesta hipòtesi. Així mateix, en el context d'aquesta visió secular de guanys demogràfics, varen tenir lloc períodes de relentiment i davallada, com ara als anys

³⁷ El buidatge dels manuals notariais del període 1775-1800 ha posat de relleu l'elevat nombre de bracers i treballadors de St Iscle de Vallalta, que es varen establir a Canet. S'aprecia la contractació de diferents crèdits per poder construir una casa en una peça de terra.

centrals del segle XVII, el període la Guerra de Successió i els darrers anys del segle XVIII. Finalment en el transcurs de les pàgines que segueixen s'aprofundirà, també, en l'impacte de les crisis de mortalitat a cadascuna de les parròquies treballades.

2. La natalitat

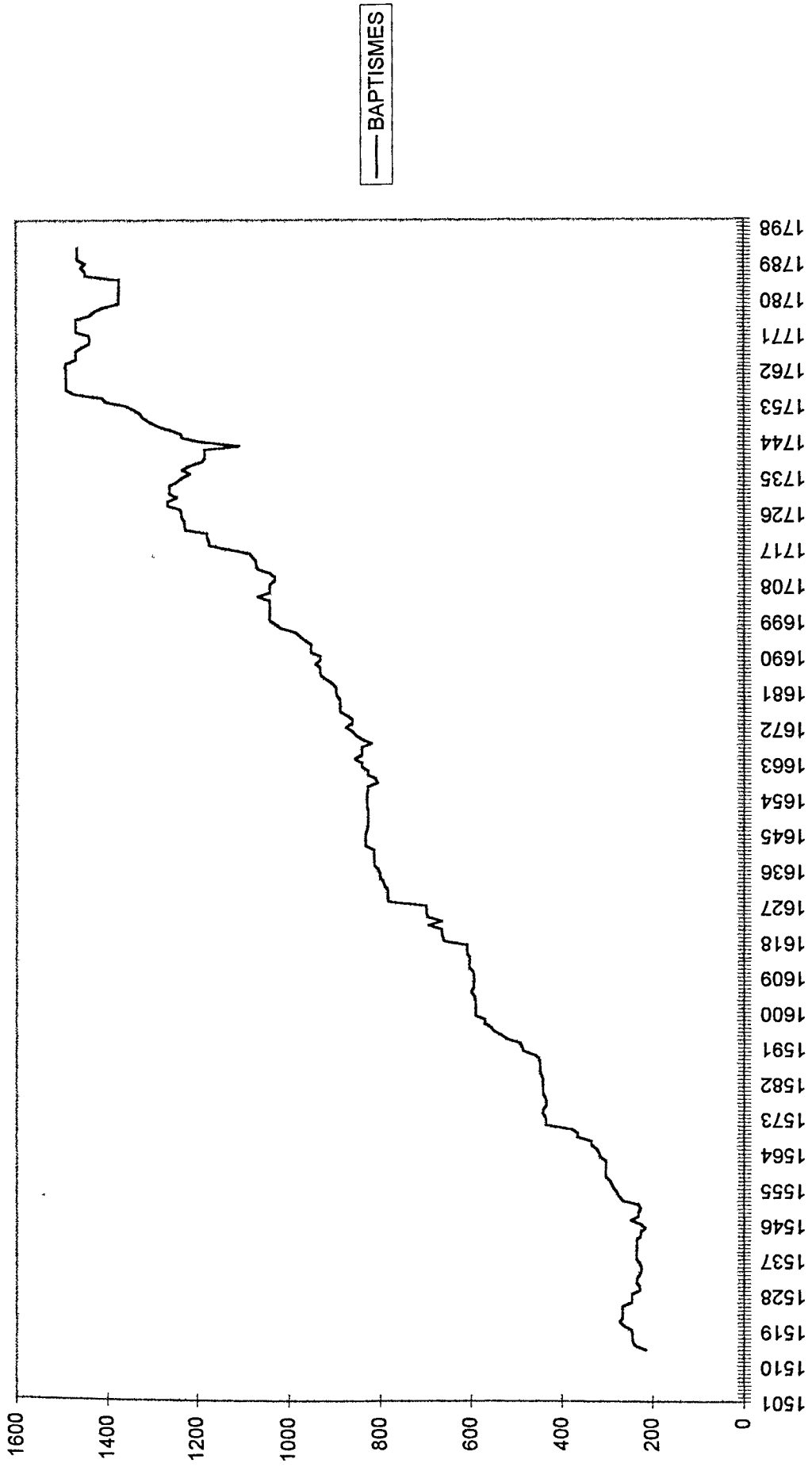
L'anàlisi de la natalitat, a partir dels registres baptismals, constitueix un bon indicador per copsar els canvis en el comportament vital d'una població, ja que esdevé, en el context de l'Antic Règim, el factor demogràfic positiu per excel·lència. Per aquest motiu, els trets resultants i distintius d'aquesta variable s'han de tenir molt presents en qualsevol estudi de població. La demografia de l'Antic Règim es va caracteritzar per una elevada taxa de natalitat, cosa que ajudava a la població a recuperar-se dels greus estralls, que les pestes, les fams i les guerres provocaven sobre la societat.

Per conèixer l'evolució de la natalitat al llarg dels segles moderns, s'ha recorregut al càlcul corregit de les mitjanes mòbils de 5 i 13 anys del conjunt de la comarca, així com de cada parròquia analitzada. D'aquesta manera s'ha evitat la influència dels valors màxims i mínims, que podrien distorsionar la seva lectura. Així mateix la visualització de la natalitat a partir del càlcul de les mitjanes mòbils de 5 i 13 anys proporciona l'evolució d'aquesta variable en cicles curts i llargs. Tot i que el registre presenta una certa continuïtat, s'observa alguns anys sense cap anotació. En aquests casos, s'ha recorregut al càlcul de la mitjana dels dos anys immediatament anteriors i posteriors a l'any problemàtic. Així s'ha pogut treballar en sèries contínues.

L'anàlisi de la mitjana mòbil, corresponent a les sis parròquies, palesa una tendència, significativament, ascendent, tot i que s'aprecia algunes fases de desacceleració. Globalment es detecta 6 etapes de creixement i 7 d'estancament o lleuger retrocés. Varen ser fases d'expansió demogràfica els anys 1555-1573, 1591-1600, 1617-1630, 1662-1699, 1712-1735 i 1745-1753. Els cicles de recessió i/o estancament varen correspondre al 1510-1554, 1574-1590, 1601-1616, 1631-1661, 1700-1711, 1736-1744 i 1754-1800.

Respecte a l'estancament de la primer meitat del segle XVI, hom podria atribuir-lo a una conjuminació de diverses causes. Per una banda, és prou conegut,

EVOLUCIÓ DELS BAPTISMES AL MARESME A L'ÈPOCA MODERNA M.M. 13 ANYS
(Conv núm. índex 1600=100)

que aquests anys varen ser força crítics a causa de l'impacte dels diferents contagis dels anys 1501, 1507, 1515, 1519-21 i 1530-31, així com els estralls provocats per les males collites dels anys 1503-05, 1529-30 i 1539-41. Però per altra banda, cal tenir present, que fins a les darreries d'aquesta centúria no es disposa de les sèries completes de totes les parròquies, per la qual cosa la imatge, que dona la gràfica no seria del tot fiable.

En canvi, la desacceleració detectada a mitjan segle XVII s'ha de relacionar amb l'impacte de la revolta dels Segadors i la gran pandèmia de 1650-54. Finalment si el decreixement apreciat a inicis del set-cents s'hauria de relacionar amb els estralls de la Guerra de Successió, la davallada de finals de segle seria fruit dels efectes de les males collites i de la Guerra Gran.

Al marge d'aquesta lectura globalitzadora, cal veure, fins a quin punt, aquesta tendència coincideix amb l'evolució de cadascuna de les parròquies. Però interessa, també, escatir, si es dona comportaments diferenciables dins aquesta mostra. Una primera lectura reflecteix, que la totalitat de les parròquies presenta una tendència ascendent.

Una bona part d'aquestes poblacions, que disposa de registre a inicis del segle XVI, pateix una davallada als anys 30. Altre punt d'inflexió coincideix amb els anys centrals del sis-cents. L'esclat de la revolta dels Segadors, l'allotjament de tropes, les males collites i l'impacte de la pestilència als anys 50 va desencadenar un estancament en la natalitat i en determinats moments un descens. Totes les localitats reflecteixen en les seves gràfiques l'impacte, que va suposar tot aquest reguitzell de desgràcies. Si bé totes comparteixen aquest estancament, interessa concretar, en quina data s'inicia i finalitza aquesta etapa adversa.

A Arenys de Mar i Canet, la desacceleració s'inicia a la dècada dels 40. En canvi a la resta de poblacions, els creixements negatius comencen a sovintejar a partir dels anys 50 i 60. Curiosament la recuperació es produeix en una cronologia més primerenca a les poblacions més agràries, és a dir als anys 70 i 80. Així Cabrera concentra els guanys demogràfics més importants de tota la centúria a la dècada dels 70. Les viles marineres tarden més a refer-se, ja que no és fins als anys 90, que es percep una alça en la natalitat.

En una bona part de les poblacions analitzades, l'expansió de les darreries del disset va estroncar-se amb l'esclat de la guerra de Successió. Així a Arenys de Mar

i Lllaneres entre 1701 i 1710, es totalitza un creixement negatiu en el nombre de baptismes. En canvi, a Canet i Tordera, la davallada té lloc a la dècada següent. Posteriorment la natalitat va reprendre la seva corba ascendent.

Els anys 40 varen marcar un nou punt d'inflexió en l'evolució dels naixements. Aquest retrocés és apreciable a totes les localitats, tret de Tordera. Finalment la centúria conclou amb creixements negatius. Si Canet, Arenys de Mar i Lllaneres varen patir minves als anys 70, la resta de localitats va experimentar descensos un decenni anterior. N'hi ha, també, que finalitzen la centúria amb pèrdues demogràfiques; és el cas de Canet, Tordera i Cabrera.

Per la seva banda, les grans embranzides del disset tenen lloc o bé a les primeries o bé a les darreries del segle XVII. En el cas d'Arenys de Mar i Canet, els moments de major creixement es varen donar en aquests dos períodes cronològics. Aquesta tendència encaixa amb la hipòtesi d'Antoni Simon³⁸, segons la qual, en els anys immediatament anteriors i posteriors a la gran pandèmia es va produir els increments demogràfics més destacats. En el transcurs del set-cents, els anys de major acceleració semblen concentrar-se als anys 50 i 60 a Canet, Arenys de Mar, Tordera i Vilassar.

Així doncs, la seqüenciació dels natalicis al Maresme revela, que durant els primers i darrers anys del disset es produiria una destacada reactivació de la natalitat, que no trobaria aturador fins a l'esclat del conflicte successori. Amb tot una vegada superades les ferides de la guerra, la corba prosseguiria la seva tendència ascendent, reactivant-se als anys 50 i 60, per desaccelerar-se als anys 70 i 80. Sens dubte l'estudi de les altres variables demogràfiques contribuirà a aprofundir millor en el comportament demogràfic d'aquestes localitats.

S'ha consultat els diferents estudis demogràfics d'àmbit català, espanyol i europeu. Sens dubte, la confrontació dels resultats assenyalats per la bibliografia amb els aconseguits a la comarca permetrà conèixer, fins a quin punt l'evolució resseguida per la natalitat encaixa amb la tendència general.

A la mateixa comarca, cal destacat els treballs de Joaquim Llovet³⁹, Pere Molas⁴⁰ i Giménez Blasco⁴¹ sobre Mataró, Francesc Forn⁴² sobre Arenys de Munt i

³⁸ Simon Tarrés, Antoni, "La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització" *Manuscrits* núm. 10, 1992, pp. 217-258.

³⁹ Llovet, Joaquim, *Mataró dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Mataró, 2000.

Josep Viñals⁴³ sobre Premià. A la capital de la comarca, Llovet constata, que el nombre de baptismes es va duplicar a finals del disset. Tanmateix aquest creixement no va ésser uniforme. La natalitat augmenta fins a 1636-1640, període d'estancament, que dura deu anys, i tot seguit s'observa una forta davallada a causa probablement de la pesta de 1652. La recuperació comença a intuir-se a partir dels anys 80.

Per la seva banda, Giménez Blasco insisteix en l'especificitat del model demogràfic mataroní, atès que durant el sis-cents aquesta ciutat es va trobar immersa en un procés de creixement sostingut, iniciat al segle XVI, i per tant de durada secular. L'originalitat de l'evolució mataronina va raure, segons Giménez Blasco, en el fet que quan aquest creixement generalitzat de la població catalana va començar a manifestar signes d'afebliment o de retrocés, ja al primer terç del segle XVII, això no va ésser perceptible a la capital maresmenca. Únicament la conjunció dels estralls bèl·lics i epidèmics subsegüents a la Guerra de Separació va aconseguir definir- bé que temporalment- una inflexió d'aquest accelerat creixement.

La pauta demogràfica de Mataró s'ajustaria a la resseguida al conjunt del Maresme i a alguna de les localitats analitzades. Aquest ascens del primer terç del segle XVII és també palpable a Arenys de Mar, Canet i Vilassar. En canvi, a la resta de localitats, predomina un estancament. Així mateix, l'evolució demogràfica mataronina es va caracteritzar per la seva tendència alcista, segons es desprèn dels resultats dels diferents recomptes locals i dels sacramentaris. La gràfica corresponent al conjunt de les parròquies treballades manifesta, també, una línia ascendent, únicament alterada per petits períodes d'estancament a l'alça.

Tanmateix en el transcurs del set-cents, el creixement de la natalitat mataronina va resultar, relativament, feble a causa del punt de partida excepcionalment elevat de començaments de segle. Segons Vilar, la prosperitat de Mataró, que va arribar entre 1685 i 1710 a fer ombra a la mateixa Barcelona, va conèixer després un període d'estagnació i el seu desenvolupament no va resultar comparable al de la capital catalana ni al d'altres poblacions no massa llunyanes.⁴⁴ Així, la confrontació de les dades aportades per un tall de l'any 1702 (5.000 habitants) i el cens de Floridablanca

⁴⁰ Molas Ribalta, Pere, *Societat i poder polític a Mataró. 1718-1808*, pp. 19-20.

⁴¹ Giménez Blasco, Joan, *Continuitat i canvis*, pp. 304 i ss.

⁴² Forn Salvà, Francesc, *Petita història d'Arenys de Munt. Una visió global i propera sobre les fonts de la nostra memòria històrica*, Arenys de Munt, 1999.

⁴³ Viñals Iglésies, Josep, *Premià a començaments del S XVIII: un assaig d'Història econòmica local*

(9.943 habitants), evidència un creixement més moderat, malgrat que aparentment es pogués tenir la percepció de què s'havia doblat el nombre d'habitants.⁴⁵

A Arenys de Munt durant el set-cents, Francesc Forn⁴⁶, assenyala, que no és fins al 1720, que aquesta localitat recupera els nivells de 1700, perduts a causa del conflicte successori i situa l'etapa de major creixement als anys 50 i 80. En canvi, al conjunt de la mostra, la gran embranzida va tenir lloc als anys 50 i 60. Amb tot l'anàlisi individualitzat de cada localitat evidència, que les poblacions veïnes a Arenys de Munt, és el cas de Canet i Arenys de Mar, varen experimentar, també, guanys demogràfics destacats en el mateix període. A Premià, Josep Viñals⁴⁷ assenyala, que en el decurs del set-cents, la corba dels naixements va ser ascendent, malgrat la davallada del període 1704-1771.

La manca d'estudis demogràfics a la comarca del Maresme dificulta, que es pugui contextualitzar millor els resultats aconseguits. Amb tot, els diferents treballs de la contrada han evidenciat una tendència ascendent. Tanmateix, en aquest context de guanys demogràfics més o menys generalitzats durant l'època moderna, s'hauria de diferenciar l'evolució poblacional resseguida per les localitats costaneres, respecte les interiors. Així Josep Iglésies ho va evidenciar en la seva anàlisi sobre els censos de 1719 i 1787. La confrontació d'ambdós recomptes va revelar, que si les poblacions situades arran de mar van créixer un 134,87%, les ubicades a l'interior ho van fer entre un 60 i 67%.

Si es compara l'evolució de la natalitat fixada per Antoni Simon⁴⁸ al Principat, amb l'apreciada al Maresme, s'observa una extraordinària similitud. Així en contrast amb les hipòtesis de Nadal, el cinc-cents no va ésser una etapa expansiva, sinó d'estancament. Antoni Simon el qualifica de "balanç neutre". Prosseguint en aquesta línia revisionista, caldria matisar la valoració global del sis-cents, com un període de tendència a l'estancament. De fet Simon detecta, que els anys crítics de 1630 a 1660 es varen veure compensats amb escriu pels saldos positius de les dècades anteriors i posteriors.

⁴⁴ Llovet, Joaquim, *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, pp. 135-138.

⁴⁵ Molas Ribalta, Pere, *Societat i poder polític a Mataró 1718-1808*, p. 20.

⁴⁶ Forn Salvà, Francesc, *Petita història d'Arenys de Munt. Una visió global i propera sobre les fonts de la nostra memòria històrica*, Arenys de Munt, 1999.

⁴⁷ Viñals Iglésies, Josep, *Premià a començaments del S XVIII: un assaig d'Història econòmica local*, Capítol 2.

⁴⁸ *Ibidem*.

Respecte al set-cents, aquest mateix historiador documenta tres grans embranzides en aquesta sempre positiva trajectòria: el decenni 1721-30, una vegada superats els estralls de la Guerra de Successió, els anys centrals del segle (1751-60) i la gran arrencada dels anys setanta, que es perllongarà fins al termini de la centúria. En canvi, al Maresme, les grans acceleracions demogràfiques del set-cents varen tenir lloc després de la Guerra de Successió i a la dècada dels anys 40 i 50. Dins aquest marc expansiu, la mostra de 12 comarques catalanes revela, que les poblacions situades al nord del Principat -Alt Empordà, Baix Empordà i la Selva- varen patir descensos en la dècada dels 90. Aquest decreixement derivat dels efectes de la Guerra Gran ha estat, també, apreciat al conjunt del Maresme.

A la parròquia barcelonina de St Just i Pastor, Jordi Andreu i Antoni Simon⁴⁹ constaten una etapa d'estabilització amb una lleugera tendència a la baixa entre 1574 i 1610, una fase de curt creixement en el quinquenni 1611-15, una altra de descens progressiu entre 1616 i 1676 i finalment, des de 1677 en endavant un nou ascens.

Al Vallès Oriental, Jaume Danti⁵⁰ situa tres fases de descens i tres de creixement en una sèrie corresponent a 8 parròquies a partir del càlcul de la mitjana mòbil de 13 anys. Varen ser períodes de descens de la natalitat: 1582-1605, 1616-1628 i 1646-1658. Els cicles de creixement varen ser: 1606-1615, 1629-1645 i 1659-1700. Tot i compartir algunes etapes de descens o estancament, com ara les darreries del segle XVI i els anys centrals del segle XVII, l'evolució de la natalitat al Maresme es distingeix per la seva línia ascendent. En canvi al Vallès Oriental, aquesta variable no comença a mostrar una tendència decididament alcista fins a partir de la segona meitat del segle XVII.

Al Baix Llobregat durant els segles XVI i XVII, Gual i Millàs⁵¹ constaten l'existència de tres grans períodes de llarga durada, d'acord amb les fluctuacions de les mitjanes mòbils de 13 anys: un primer període de creixement de la natalitat fins a començament del XVII; una segona fase de davallada, que s'estén des dels primers anys del XVII fins a 1615-18 i una darrera etapa d'increment sostingut dels baptismes, manifestada en tres estadis: recuperació accelerada dels nivells anteriors fins 1630-35,

⁴⁹ Simon, Antoni; Andreu, Jordi, "Evolució demogràfica" Sobrequés, Jaume (dir.), *Història*, Barcelona, 1992, T. IV, pp. 115-119.

⁵⁰ Danti Riu, Jaume, *Terra i població al Vallès Oriental*, pp. 87-88.

⁵¹ Gual Remíez, Xabier; Millàs Castellví, Francesc, *La població al Baix Llobregat*, pp. 36-39.

augment perllongat amb relativa tendència a l'estancament fins 1680-85 i creixement intens fins al primer decenni del XVIII moment, en què s'assoleix els nivells màxims.

A la Catalunya interior, cal esmentar els treballs de Planes i Gual sobre Tàrrrega i la Conca del Barberà. A Tàrrrega, Josep Maria Planes⁵² situa una etapa d'ascens entre 1540 i 1575, una recessiva entre 1575 i 1670 per una imparabile successió de crisis de tota mena, una nova etapa alcista des de 1670 a 1704 i finalment una vegada superada la guerra de Successió un llarg període d'acceleració durant el set-cents, que resta aturat pel decreixement apreciat a partir de 1793. La seqüenciació de Tàrrrega evidencia un comportament diametralment oposat al de la comarca del Maresme. Si Planes Closa assenyala un llarg període recessiu entre 1570 i 1670, al Maresme s'aprecia una línia ascendent. Únicament comparteixen les crisis dels anys centrals del XVII i el descens de les darreries del set-cents.

A la Conca del Barberà entre 1591 i 1710, Valentí Gual⁵³ observa un primer tram d'estabilitat, de 1601-1640, un sotrac molt fort de 1641-1660, una recuperació i sortida de la crisi al decenni 1661-1670 i una darrera dècada del disset que mostra el total més alt de la centúria. Així doncs, si les localitats d'aquesta comarca no aconsegueixen ultrapassar el total de baptismes aconseguits a la darrera dècada del segle XVI fins ben entrat al S XVIII, al Maresme és superat al decenni immediatament posterior. Aquest fet testimonia, fins a quin punt, el creixement dels baptismes va ésser destacat en aquesta comarca litoral.

Al marquesat de Llombai, Manuel Ardit remarca un estancament entre 1620 i 1658, un moderat creixement entre 1659 i 1676 i una darrera fase de decidit augment entre 1677 i 1705.

A Barbastre, José A. Salas⁵⁴ distingeix cinc períodes al llarg del disset: 1610-26 de descens, 1627-43 d'estancament, 1644-54 d'ascens, 1655-80 de descens i finalment de 1681-98 de decreixement.

A Segòvia, Ángel García Sanz⁵⁵ estudia el comportament de la natalitat a 25 parròquies d'aquesta província castellana. En el seu estudi, s'aprecia una fase d'estancament o de descens des de mitjan segle XVI als anys 30 del segle XVII, una

⁵² Planes Closa, Josep Maria, *Demografia i societat de Tàrrrega durant l'Antic Règim*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1988.

⁵³ Gual Vilà, Valentí, *Homes i estacions*, Montblanc, 1995, pp. 7-8.

⁵⁴ Salas, José A., *La població en Barbastro*, pp. 132-148.

etapa de lent creixement o estancament fins a 1720 i a partir d'aquí una embranzida vigorosa i generalitzada fins als anys 70 del set-cents i finalment un període de descens a les acaballes de la centúria. El contrast amb la seqüenciació de la natalitat al Maresme és evident. Si a Segòvia, una bona part del segle XVII va preponderar l'estancament i la davallada i l'augment demogràfic no va tenir lloc fins al segle XVIII, al Maresme, les gràfiques reflecteixen una línia ascendent al llarg de tota l'època moderna.

Entre 1587 i 1752, Galícia⁵⁶ va duplicar, aproximadament, la seva població, en contrast amb les terres castellanques. Segons Pérez García, aquesta contraposició va raure en la benignitat de les crisis del segle XVII a Galícia, així com a la seva ràpida recuperació. Avui dia la majoria dels estudis assenyalen, que la crisi del segle XVI i inicis del XVII va ésser molt suau. En aquesta línia, Saavedra considera, que a la província de Mondoñedo no es va produir cap mena d'inflexió demogràfica. A partir de la segona meitat del segle XVII, es va produir un important augment de la població, inicialment al litoral occidental, posteriorment al litoral del nord i les valls interiors i, finalment, a les terres més altes de l'interior. En el transcurs del segon terç del divuit, les àrees, que havien experimentat un creixement més intens en la centúria anterior, mostren una tendència a l'estancament. En canvi, una bona part de les terres de l'interior, especialment de les províncies de Lugo i Orense, que havia experimentat un increment després de la crisi de 1769-70, evidencia un ascens, que es perllongarà fins a les primeres dècades del segle XIX.

Finalment al Beauvaisis, Pierre Goubert⁵⁷ aprecia un creixement suau fins als anys 1640-50 i una davallada a partir dels anys 1660-70 fins a les acaballes de la centúria.

Així doncs, l'anàlisi de la natalitat maresmenca i el seu contrast amb la bibliografia ha revelat la singularitat de les poblacions analitzades. Si les localitats de la Catalunya interior i de l'interior peninsular no varen experimentar la gran acceleració demogràfica fins al segle XVIII, al Maresme aquesta embranzida és perfectament apreciable en el decurs del sis-cents. Amb tot en el context d'aquesta tendència secular positiva, hom aprecia unes fases de retrocés i estancament, que s'ajusten amb etapes

⁵⁵ García Sanz, Ángel, *Desarrollo i crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja. Economía y sociedad en tierras de Segovia de 1500 a 1814*, Madrid, 1986, pp. 60 i ss.

⁵⁶Dapico, Fausto, "La población de Galicia en el siglo XVIII" *Estudios sobre la población del País Valencià*, València, 1988, T. I, p.568.

⁵⁷ Goubert, Pierre, *Beauvaisis et le Beauvaisis*, 1960, pp. 612-615.

conjunturalment adverses. Precisament la totalitat d'aquestes desacceleracions coincideix amb les ressenyades per la bibliografia catalana i espanyola: crisi dels anys centrals del XVI, Guerra dels Segadors, Pesta de 1652, Guerra de Successió i Guerra Gran. Amb tot, l'anàlisi de la mortalitat i el càlcul de les crisis de mortalitat permetrà valorar millor la intensitat d'aquestes etapes adverses.

3. La il·legitimitat

L'estudi de la il·legitimitat dels infants a partir de les dades aportades pels llibres de baptismes de les parròquies seleccionades ha permès conèixer la terminologia, que els rectors empraven a l'hora d'inscriure a un nadó de pares desconeguts. En aquest sentit no s'aprecia canvis significatius en la denominació donada a aquestes criatures en el transcurs de l'època moderna. Les partides evidencien, que el mot més arrelat corresponia a "fills de pares incògnits". En un segon terme, hom detecta "fills de secret" al segle XVI, "fill de ventura" al segle XVII i "infant trobat" al segle XVIII. Amb tot s'observa un ventall més ampli de conceptes al sis-cents, que a la resta de centúries.

Sens dubte la localització d'algunes expressions, com ara "fill legítim i natural de pares incògnits" i "fill de ventura", obra un dels clàssics debats de la demografia històrica, sobre si es tracta o bé d'abandonaments perpetrats per parelles casades d'origen molt humil o bé fills fruit d'una relació extramarital. Louis Henry⁵⁸ va proposar establir una diferenciació entre naixements il·legítims i nadons abandonats. Amb tot s'ha considerat més escaient agrupar ambdós conceptes, atès que en la majoria de casos resulta complicat discernir, si es tractava d'una o altra situació. En aquest sentit, es comparteix l'opinió expressada per Valentí Gual sobre la significació, que podia aplegar el terme de "fills de pares incògnits":

"Ens sembla que el terme "fill de pares incògnits" era aplicat indistintament a nens abandonats per desconeguts- d'aquí el nom- o volgutament desconeguts- en no estar casats. Una barreja d'il·legítims i abandonats".⁵⁹

⁵⁸ Henry, Louis, *Manual de demografia històrica*, Barcelona, 1983, pp. 79-80.

⁵⁹ Gual Vilà, Valentí, *La família moderna*, p. 205.